

**vakblad voor
informatieprofessionals**

'Wie bewaart, die bepaalt'

NA-directeur
Marens Engelhard over
(tegen)macht van archieven

GLAM in the city

Big data van het verleden
voor slimmere steden

Datagestuurde rechtsstaat

Balanceren op
het ethische randje

**Hoe archiveer
je beweging?**

De dansers zijn het archief

2019 | 09

**GASTHOOFDREDACTEUR
MAXIM FEBRUARI:**

**'Ethiek
IS
GEEN
REM,
MAAR EEN
GASPEDAAL'**

COLOFON

IP is samen met Informatie-Professional.nl het onafhankelijke platform voor de informatiespecialist van vandaag en morgen. De lezers werken in de informatie-, bibliotheek-, archief- en erfgoedwereld.

ISSN: 1385-5328

IP is een uitgave (23ste jaargang) van Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 18
2772 TR Voorburg
tel. 06-44 09 19 85
www.informatieprofessional.nl

redactieadres

IP, Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg,
tel. 06-44 09 19 85,
e-mail redactie@informatie-
professional.nl.

redactie

Maarten Brinkerink, Wilbert
Helmus, Dafne Jansen, Vincent
M.A. Janssen, Evelien de Jonge,
Stefan Jongen, Leen Liefsoens,
Ronald de Nijs (eindredacteur),
Matthijs van Otegem, Mirjam
Raaphorst, Vincent Robijn,
Eric Sieverts, Sjors de Valk en
Daniël de Vette.

vormgeving

Eric van den Berg,
egfvdberg@upcmail.nl,
Tom van Staveren,
graphicisland@upcmail.nl.

medewerkers aan dit nummer

Conny van Bezu, Maja Dehouck,
Marlies van Eck, Maxim Februari,
Rob Feenstra, Barbara Sierman,
Bert Zeeman

abonnementen

Voor abonnementsprijzen
en andere informatie zie
InformatieProfessional.nl.

advertentieverkoop

Voor informatie over adverteren
in blad of op de site:
Rajin Roopram, e-mail
rajin.roopram@kbenp.nl,
tel. 06-15201724.

Het verlenen van toestemming
tot publicatie in dit tijdschrift
strekt zich tevens uit tot het
in enigerlei vorm elektronisch
beschikbaar stellen.

INHOUD

10

Bevangen door het bibliotheekvirus

Fotograaf Oscar de Wit bracht in
eigen beheer het eerste deel van
*De 5 bijzonderste historische bibliotheken
van Nederland* uit. Hij heeft inmiddels
de smaak te pakken.

11

Open a GLAM Lab

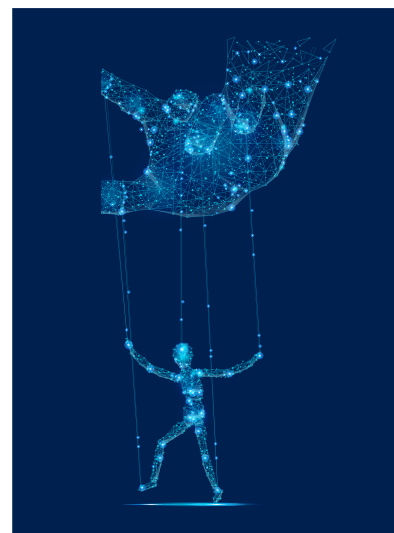
Onlangs verscheen het boek *Open a GLAM Lab*. Lotte
Wilms vertelt over de bijzondere totstandkoming ervan.

16

Ethiek als gaspedaal

Deze maand is filosoof
en jurist Maxim Februari
gasthoofdredacteur van
IP. Vincent M.A. Janssen
sprak met Februari
over de noodzaak van
het door hem gekozen
thema data-ethiek.

Vincent M.A. Janssen

RUBRIEKEN

04

Foto van de maand

Oog in oog
met Mona Lisa

12

Boek- bespreking

The Joy
of Search

13

IP Lingo

Woordenverbod

15

Wisselcolumn

De overheid:
organisatie
zonder brein?

22

Archiveren van beweging

Choreografe Katja Heitmann en tien dansers creëren een archief van menselijke beweging. Een bezoek aan het museum van de uitstervende lichamelijke beweging.

Mirjam Raaphorst

18

Datagestuurde rechtsstaat

Jurist en filosoof Mireille Hildebrandt werkt op het snijvlak van recht en informatica. 'We willen niet afhankelijk zijn van wat een techbedrijf toevallig ethisch vindt.'

Ronald de Nijs

26

GLAM in the city

Welke kansen bieden cultureel erfgoeddata voor een slimme stad? En hoe kunnen zij de stad van de toekomst helpen vormgeven?

Maja Dehouck

28

'Wie bewaart, die bepaalt'

Hoe machtig zijn archieven? Die vraag legde IP voor aan Marens Engelhard, directeur van het Nationaal Archief. 'In de selectie van informatie zit ook een machtslelement.'

Ronald de Nijs

DATA-ETHIEK

peens leek ethiek overbodig te zijn geworden. Nieuwe technologieën beloofden het leven op alle gebieden tegelijk te 'optimaliseren' en dus was het niet langer nodig je af te vragen wat goed en wenselijk is. Door gebruik van data werd alles immers vanzelf én goedkoper én veiliger én duurzamer én rechtvaardiger én ook nog eens leefbaarder?

Bij nader inzien valt dit tegen. Je blijkt nog steeds te moeten kiezen: rechtvaardigheid gaat niet altijd samen met efficiëntie, controle botst soms op betrouwbaarheid. En mensen hebben er bovendien verschillende ideeën over wat leefbaar is. Tijd daarom voor een terugkeer naar de grote ethische vragen. Wat willen we optimaliseren? En hoe en waarom? En tegen welke prijs?

Dit themanummer wemelt van zulke vragen. Choreografe Katja Heitmann maakte ooit op straat een verdachte beweging. Althans, een nieuw veiligheidssysteem vond haar beweging verdacht. Het bracht haar op de vraag of we menselijk gedrag voor de veiligheid volledig gaan standaardiseren. In gesprek met IP vertelt ze over haar dansproject Motus Mori, een bewegend archief waarmee ze unieke bewegingen voor de vergetelheid behoedt.

Jurist en filosoof Mireille Hildebrandt onderzoekt recht dat wordt gestuurd door data en code. Wetten in natuurlijke taal zijn voor meerdere uitleg vatbaar. Zodra je die vervangt door een duidelijke computercode dreig je de trias politica af te schaffen: de scheiding tussen wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht. Is dat wel zo'n slim idee? Het leidt tot machtsconcentratie, en misschien raak je belangrijke informatie kwijt.

Marens Engelhard, directeur van het Nationaal Archief, wijst op de verantwoordelijkheid van degenen die de archieven beheren. Archiveren is interpreteren: je kiest wat je van het verleden en heden laat zien. En zo draait dit hele themanummer om keuzes: welke informatie behouden we, welke gooien we weg? Willen we optimalisering? Optimalisering van wat? <

REDACTIONEEL | Maxim Februari

36

KB Onderzoekskroniek
FAIR-principes en TRUST

37

Werk
Jack van der Wel

38

Lifehacking
Apps voor nieuwsgierige mensen

39

Column
Achteraf bezien: het recht op vergetelheid

OOG IN OOG MET MONA LISA

De gemiddelde bezoeker van het Louvre in Parijs heeft ongeveer dertig seconden om de Mona Lisa te bekijken. Daarna wordt hij of zij alweer verdrongen door een nieuwe

menigte toeristen. Jammer, vinden ze bij het Franse museum. Want het werk van Leonardo da Vinci heeft zoveel meer te bieden. Daarom hebben zij de *virtual reality*-ervaring *Mona Lisa: beyond the glass* ontwikkeld.

De bezoeker kan niet alleen het portret *tout près* zien, maar ook alle verflagen. Met röntgen- en infraroodbeelden is iedere penseelstreek te bestuderen. En met het bewegende 3D-model komt Lisa Gherardini pas echt tot leven. Zo kan de museumbezoeker in alle rust het schilderij en de techniek van Da Vinci bewonderen. <

Beeld: Courtesy Emissive and HTC Vive Arts

ZORG DAT IEDEREEN MEE KAN DOEN

Prinses Laurentien tijdens Smart Humanity 2019 in de OBA

Foto: Rienk Toorman

De digitale samenleving maakt de kloof tussen geletterden en laaggeletterden groter. Dat bleek tijdens het ochtendprogramma van het KNVI-event *Smart Humanity 2019* op 14 november jl. in de Openbare Bibliotheek Amsterdam. Prinses Laurentien, Agnes Jongerius, Mariëtte Hamer, Lara de Brito en verschillende taalambassadeurs droegen oplossingen aan om die kloof te verkleinen.

Prinses Laurentien, initiatiefneemster van de Stichting Lezen en Schrijven, opende het ochtendprogramma. In Nederland hebben 2,5 miljoen mensen van zestien jaar en ouder moeite met lezen, schrijven en rekenen. Vaak beschikken zij ook over weinig digitale vaardigheden. Zij drukte het publiek op het hart te blijven luisteren naar deze mensen en samen te kijken naar oplossingen om de kloof te dichten. Je bewust zijn van de achterliggende problematiek: schaamte, armoede, schulden. En denk nooit dat je wel weet hoe het zit.

Groter wordende kloof

Een digitale samenleving biedt veel voordelen, maar alle sprekers zagen ook dat digitalisering de kloof tussen geletterden en laaggeletterden groter maakt. In een samenleving zonder computers betekent laaggeletterdheid al uitsluiting, doordat je bijvoorbeeld geen straatnamen kan lezen of de bijsluiters van medicijnen niet kunt raadplegen. Die problemen worden alleen maar groter als je je zaken

moet regelen via het internet of met behulp van apps op je smartphone.

Volgens Rob Weijers, (oud-)cursist bij de Stichting Lezen en Schrijven en taalambassadeur, is het leren lezen en schrijven als uit een diepe put klimmen. Een put waarin je opnieuw valt als je moet leren werken met de computer. Taalambassadeur Paméla Melkert gaf het voorbeeld van de app van de Rabobank. Die is vernieuwd en werkt nu niet meer op het besturingssysteem van haar telefoon. Terwijl ze het gebruik van de app net doorhad. Wat moet je als gebruiker dan doen? En wat te denken van het

aanvragen van een DigiD binnen de vastgestelde tijd? Dat is voor veel mensen lastig, terwijl hier slimme oplossingen voor te bedenken zijn.

Oplossingen

Oplossingen werden van verschillende kanten aangedragen. Zo helpen de taalambassadeurs van de Stichting Lezen en Schrijven diverse organisaties met het simpel inrichten van hun websites en raden zij bijvoorbeeld aan een voorleesfunctie te installeren. Hier is een belangrijke rol weggelegd voor IT'ers die bij het ontwerp en de bouw van websites al rekening kunnen houden met speciale wensen voor toegankelijkheid. Vaak gaat het om kleine aanpassingen die een groot verschil kunnen maken.

De professionals die aan het ochtendprogramma deelnamen, dachten mee vanuit hun ervaringen. Agnes Jongerius, Europarlementariër namens de PvdA, benadrukte het betrekken van jongeren bij diverse initiatieven. Denk bijvoorbeeld aan de VoorleesExpres, waarbij een vrijwilliger bij een gezin thuis komt

om voor te lezen en taalspelletjes te doen. Lara de Brito, wethouder in Wageningen, presenteerde een checklist waar iedere gemeente haar voordeel mee kan doen bij het ontwerpen van digitale diensten. Door burgers bij de ontwikkeling te betrekken, zorg je ervoor dat iedereen over de digitale lat kan. Mariëtte Hamer, voorzitter van de Sociaal-Economische Raad, hamerde op het belang van volwasseneneducatie en een leven lang ontwikkelen.

Een lange reis

Terug naar prinses Laurentien. Zij zegt dat (informatie)professionals misschien geneigd zijn te vaak in technische oplossingen te denken. Maar een technische oplossing alleen is niet toereikend als er niet is nagedacht over de achterliggende en vaak onzichtbare problematiek van laaggeletterden. Het kost tijd en luistervermogen om erachter te komen welke lange reis zij zullen moeten afleggen. Werkelijke empathie zorgt voor inzichten die uiteindelijk zullen leiden tot de juiste oplossing.

Conny van Bezu
Communicatiemedewerker
bij de Universiteits-
bibliotheek Utrecht

GO opleidingen

Cursusagenda januari 2020

09/01 AUDITING IN DE INFORMATIEDIENSTVERLENING

GAAT ZEKER DOOR

10/01 FOTOCOLLECTIES BEHEREN & TOEGANKELIJK MAKEN

10/01 HOE KOM IK AAN TAFEL?

10/01 ZOEKSTRATEGIEËN VOOR GESTRUCTUREERDE DATABASES

15/01 ZOEKEN VAN BEELD EN GELUID

16/01 SCHRIJVEN VAN DOELTREFFENDE
NOTITIES, RAPPORTEN EN ADVIEZEN

GAAT ZEKER DOOR

22/01 PROJECTMATIG WERKEN

23/01 OPTIMALISEREN VAN INFORMATIEDIENSTEN

GAAT ZEKER DOOR

23/01 OPLEIDING INFORMATIESPECIALIST

GAAT ZEKER DOOR

23/01 AVG & ARCHIEVEN

23/01 EMBEDDED LIBRARIAN

24/01 INSTRUCTIEVAARDIGHEDEN

31/01 MARC21

31/01 FUNCTIONEEL BEHEER

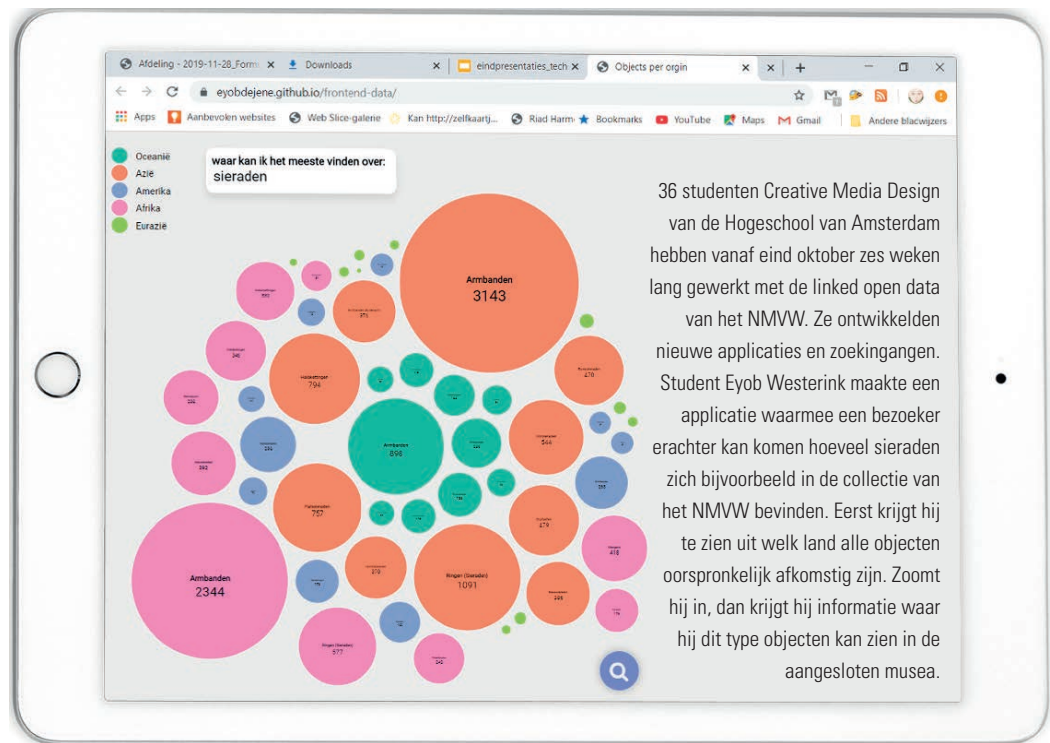
GAAT ZEKER DOOR

Meer informatie:
goopleidingen.nl/agenda
of 070-3512380

THESAURUS WERELDCULTUREN VERBINDT ERFGOED WERELDWIJD

Het Nationaal Museum van Wereldculturen (NMVW) lanceerde onlangs een nieuwe website waarop zij de thesaurus Wereldculturen als linked open data beschikbaar stelt. Hoofd Collectie-management Cindy Zalm: 'Op volkenkundig gebied is er veel te winnen.'

‘Decennialang werd de Thesaurus Wereldculturen door de Stichting Volkenkundige Collectie Nederland afgeschermd,’ zegt Cindy Zalm. ‘Niet iedereen mocht er zomaar gebruik van maken, want er was veel tijd en energie in gestoken. Alle instellingen die in de stichting zaten, zoals volkenkundige musea en Museon, moesten toestemming geven voor het gebruik ervan. Maar inmiddels zijn we ons ervan bewust dat de thesaurus juist hét middel is waarmee je collecties aan elkaar kunt knopen en beter doorzoekbaar kan maken.’

In 2014 ontstond het Nationaal Museum van Wereldculturen door een fusie van het Afrika Museum in Berg en Dal, het Rijksmuseum Volkenkunde in Leiden en het Tropenmuseum in Amsterdam. Het NMVW en Museon waren de enige overgebleven partijen in de Stichting

Volkenkundige Collectie Nederland; andere volkenkundige musea hadden inmiddels hun deuren gesloten – reden om de stichting op te heffen. Zalm: ‘Nu zijn alleen nog het NMVW en Museon voor de thesaurus verantwoordelijk. Ons doel is om die zo breed mogelijk te delen.’

Afgelopen november werd de daad bij het woord gevoegd: de thesaurus is als linked open data in computerleesbare taal (RDF-formaat) beschikbaar gesteld. ‘Musea wereldwijd kunnen hun objecten en hun termen eraan koppelen,’ zegt Zalm. ‘Straks kunnen we dus niet alleen in het Nederlands en Engels zoeken, maar ook de juiste term in bijvoorbeeld de taal van de Maori vinden.’

NDE biedt helpende hand

Bij de omzetting van de thesaurus naar linked open data heeft

Zalm hulp gehad van de experts van het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE). ‘We zijn gaan kijken welke externe bronnen destijds zijn gebruikt voor het bouwen van de thesaurus. En als die bronnen, zoals de Art & Architecture Thesaurus, hun termen als linked open data publiceerden, konden we daarnaar verwijzen. Ook waren er termen waarvan we de bron niet konden terugvinden; die moesten we eigen uniform resource identifiers (URI’s) geven. Maar hoe verwerkten we die URI’s in ons databasemanagementsysteem van The Museum System?’

Om dat probleem op te lossen gingen Zalm en een expert van het NDE met de Nederlandse vertegenwoordiger van de softwareleverancier om de tafel zitten. ‘Niet alleen is samen met het NDE en de leverancier een oplossing bedacht. Ook is gekeken hoe

het principe van het NDE om Nederlands erfgoed als linked open data beschikbaar te stellen, in de software kon worden verwerkt.’ Het project van het NMVW werd zo een pilotproject van het NDE. ‘Dit betekende dat we met de leverancier ook in gesprek gingen over een generieke oplossing die voor iedereen geschikt zou kunnen zijn.’

Collectie-informatie

De thesaurus is nu als linked open data beschikbaar gesteld. En daar bleef het niet bij. Zalm: ‘De metadata van de objecten uit de NMVW-collectie zijn eveneens als linked open data beschikbaar gekomen. Nu kunnen we de collectie gaan ontsluiten voor verschillende doelgroepen: enerzijds voor onderzoekers en museumcollega’s, anderzijds voor het grote publiek. De thesaurus speelt hierbij vanzelfsprekend een cruciale rol.’ <

DOE MEE AAN ONS LEZERS- ONDERZOEK

Wat doen
we goed
en wat
kan beter?

**Dat horen we als
redactie van IP
graag. Daarom
vragen we
je 5 minuten
van je tijd.
Doe mee aan ons
lezersonderzoek.***

**GA NAAR
INFORMATIEPROFESSIONAL.NL/
LEZERSONDERZOEK/**

*** Meedoen kan tot en met 10 januari 2020**

BEVANGEN DOOR HET BIBLIOTHEEKVIRUS

Fotograaf Oscar de Wit bracht in eigen beheer het eerste deel van *De 5 bijzonderste historische bibliotheken van Nederland* uit. Hij heeft inmiddels de smaak te pakken.

Foto: Oscar de Wit

Teylers Museum

Oscar de Wit noemt zichzelf 'foto art designer'. Hij maakt foto's en laat er vervolgens een bewerking op los. Zijn stijl noemt hij 'HDR-Oldstyle'. HDR staat voor *High Dynamic Range*. Deze vorm van nabewerking zorgt ervoor dat de kijker het gefotografeerde als het ware kan aanraken, zo scherp zijn alle details. En 'oldstyle', dat is De Wits persoonlijke inbreng. 'Ik hou van oude dingen, en met mijn foto's hoop ik steeds te bereiken dat ze de kijker meenemen naar vroegere tijden.'

Al googelend voor zijn nieuwste project ontdekte De Wit een artikel waarin tien historische bibliotheken in Nederland werden belicht. Het sprak hem zozeer aan dat hij besloot ze allemaal met de camera vast te leggen. Inmiddels is het eerste deel met 'de vijf bijzonderste historische bibliotheken van Nederland' verschenen: Teylers Museum (Haarlem), Huis van Gijn (Dordrecht), Bibliotheca Thysiana (Leiden), De Librije (Zutphen) en Ets Haim (Amsterdam). Hij kreeg daarbij hulp van oud-KB-medewerker Ad Leerintveld, die hem vertelde wie te benaderen.

Oscar de Wit-Snijder | *De 5 bijzonderste historische bibliotheken van Nederland - Unieke boeken en interieurs* | Leblanc | ⇨
2019 | 59 pagina's | € 49,95
| www.leblancdesign.org

Mooie herinneringen heeft De Wit bijvoorbeeld aan het fotograferen van de Artisbibliotheek, die in het tweede deel een plekje krijgt. 'Graag wil ik ook altijd een fysiek object uit de collectie fotograferen. Tot mijn verrassing kwam de bibliothecaris aanzetten met brieven die de Britse wetenschapper Charles Darwin had geschreven aan de toenmalige bibliothecaris van Artis. Heel bijzonder vond ik dat.'

Het tweede deel van *De 5 bijzonderste historische bibliotheken van Nederland* komt begin 2020 uit. En inmiddels heeft De Wit al plannen voor een nieuwe uitgave. 'Hierin spelen buitenlandse bibliotheken de hoofdrol. Ik heb toestemming om te fotograferen in Groot-Brittannië, Schotland en Ierland. Het gaat me daarbij niet om de bekende bibliotheken, maar om de verborgen parels.' Ook staat al vast dat De Wit in 2020 de Nottebohmzaal van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen gaat vastleggen. 'Je waant je er in een Harry Potter-film. Prachtig!'

OPEN A GLAM LAB

Vertegenwoordigers van
GLAM Labs van over
de hele wereld werkten
in Qatar samen aan het boek
Open a GLAM Lab

Onlangs verscheen het boek *Open a GLAM Lab*. Lotte Wilms, adviseur Digital Scholarship bij de Koninklijke Bibliotheek, vertelt over de bijzondere totstandkoming ervan. Maar eerst legt ze uit wat een GLAM Lab inhoudt.

Foto: Qatar Foundation

Hoe omschrijf je een GLAM Lab?

‘Het is een plek waar mensen van verschillende afdelingen in een erfgoedinstelling samenwerken. Ze gaan het experiment aan met nieuwe technieken als kunstmatige intelligentie én met de eigen digitale collectie. De benaming “lab” geeft ook aan dat er dingen fout mogen gaan.’

Heeft Nederland GLAM Labs?

‘Ja! Maar ze hoeven niet per se de naam “lab” te dragen. De Universiteitsbibliotheek Leiden bijvoorbeeld heeft het Centre for Digital Scholarship, het Rijksmuseum werkt vanuit een innovatieomgeving en de Koninklijke Bibliotheek experimenteert in het KB Lab.’

Hoe lang bestaat het KB Lab?

‘Vijf jaar alweer. In het begin stond het Lab “naast de KB”, zodat we konden kijken hoe we het gingen inzetten. Nu zijn we op het punt beland dat het Lab onderdeel is van het KB-beleidsplan. Het is dus geïntegreerd in de organisatie. In het team zitten onder anderen twee research software engineers, een datascientist en twee conservatoren digitale collecties.’

Jullie meest bijzondere project?

‘Een van de zaken waar we in het Lab het langst mee bezig zijn, is de inzet van kunstmatige intelligentie om automatisch metadata toe te kennen. We onderzoeken nu hoe we dit kunnen inzetten in onze reguliere dienstverlening.’

Voor erfgoedorganisaties die zelf een lab willen opzetten, is er nu het boek *Open a GLAM Lab*. Kun je iets vertellen over de totstandkoming ervan?

‘Het begon allemaal met een internationale community van GLAM Labs, in gang gezet door het British Library Lab. Vertegenwoordigers van over de hele wereld hebben elkaar een paar keer ontmoet. En dat heeft heel veel informatie opgeleverd. Zouden we van al die kennis, die we hadden bijgehouden in Google Drive, een boek kunnen maken?’

De British Library kwam vervolgens met het voorstel om dat met de Book Sprint-methode te doen. Wat houdt dat in?

‘Het is een methode waarbij je binnen drie tot vijf dagen met een groep van maximaal zestien mensen een boek maakt.’

Dat waren vast heel lange dagen?

‘Het was heel intensief. In Qatar, waar UCL Qatar en Qatar University Library ons sponsorden, kregen we hulp van een medewerker van het bedrijf Books Sprints. Zij heeft ons begeleid door het hele maakproces van een boek.’

Hoe ging het in z'n werk?

‘Eerst brainstormden we over wat er allemaal in het boek moest

staan. Dat werkten we uit tot een soort kapstok. Vervolgens gingen we in groepjes aan het werk met een strakke deadline: binnen twee uur moest er een tekst liggen. Daarna gingen we elkaars teksten redigeren. Ondertussen werden stukken tekst toegevoegd, verschoven of eruit gehaald. Zo kreeg het boek langzaam vorm. Vier mensen, waaronder ikzelf, hebben een laatste slag gedaan: zit er een rode draad in het boek, is het taalgebruik overal hetzelfde, kloppen alle verwijzingen, et cetera. En toen wij naar bed gingen, haalden twee mensen in Australië er nog de allerlaatste typefouten uit.’

Wat maakt dit boek bijzonder?

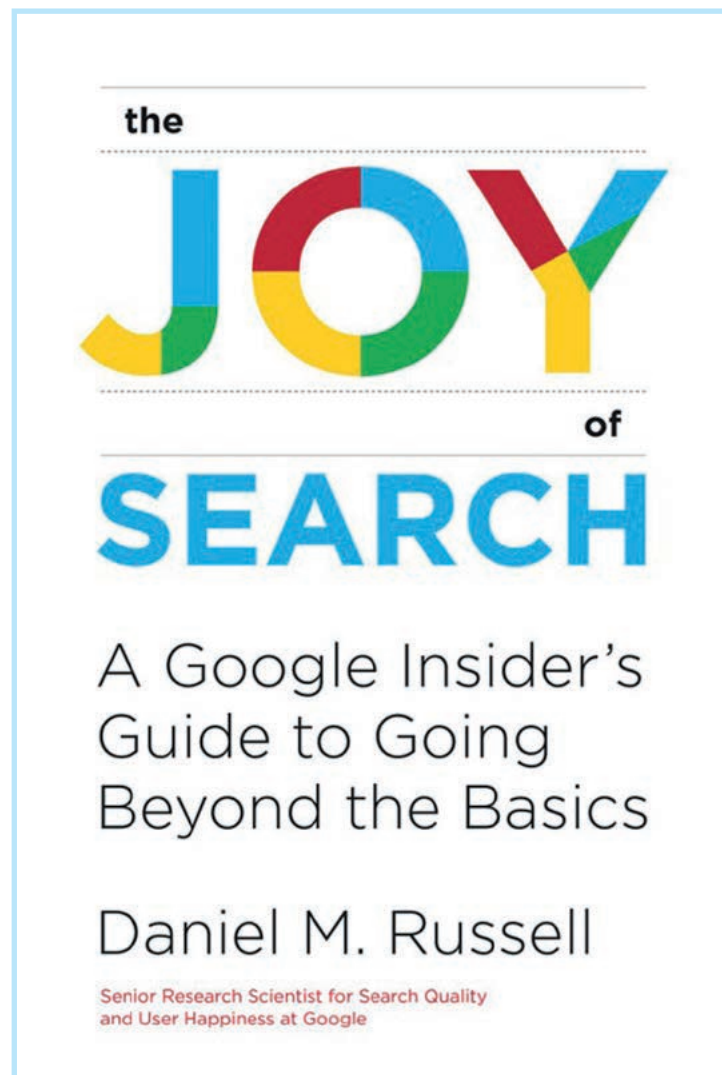
‘Als GLAM Lab-sector in Europa zijn we niet zo van het publiceren over wat we doen. Er is ook geen noodzaak toe, want we zijn dit – in tegenstelling tot de wetenschappelijke community – niet verplicht. Maar hoe krijgen organisaties die ermee aan de slag willen, dan toegang tot die kennis? Niet iedereen kan zomaar langskomen bij de KB om te vragen naar onze ervaringen. Dus is het fijn dat alle informatie nu is samengebracht in een publicatie. En daarmee toegankelijk voor iedereen.’

Open a GLAM Lab is als pdf- en epubbestand te downloaden van glamlabs.io/books/open-a-glam-lab/

DE PLEZIERIGE KANT VAN ZOEKEN

Daniel Russell publiceerde afgelopen september *The Joy of Search. A Google Insider's Guide to Going Beyond the Basics*. Hierin legt hij uit hoe je beter kunt zoeken en, vooral, hoe je daar genoeg aan kunt beleven. Maar dan moet je wel over een meer dan gemiddelde nieuwsgierigheid beschikken.

Daniel M. Russell |
The Joy of Search.
A Google Insider's Guide to Going Beyond the Basics | Cambridge Mass. / London:
The MIT Press | ⇨ 2019 |
ISBN 978-0-262-042871 |
323 pagina's | \$ 29,95

Zoekt en gij zult vinden, luidt het aloude spreekwoord. En als je het goed doet, kun je er volgens Daniel Russell ook nog eens een hoop plezier aan beleven. Iets anders kun je ook moeilijk verwachten van iemand die in zijn functie van *Senior Research Scientist* bij Google niet alleen *Search Quality*, maar ook *User Happiness* heeft te dienen. Maar hij is uiterst serieus in zijn benadering van die plezierige kant van zoeken. Online zoeken (Research) moet volgens hem de vierde R in het onderwijs worden, naast Reading, wRiting en aRithmetic.

Oer-Google

Russell, een informaticus, heeft op het gebied van zoeken zijn sporen verdiend met twee door miljoenen gevolgde MOOCs over effectief zoeken en zijn blog, *SearchResearch*, waarin hij veelal aan de hand van persoonlijke ervaringen zoekstrategieën en *tips and tricks* behandelt. Kenners van zijn blog zullen Russells aanpak in zijn boek snel herkennen. Wees daarom niet verbaasd dat in *The Joy of Search* de oer-Google en alle specifieke toepassingen (Books, Earth, Images, Maps, Scholar, Street View) op bijna elke pagina figureren. Alternatieven als Bing, DuckDuckGo en Wolfram Alpha worden in het begin nog wel genoemd, maar daarna is het toch vooral Google in alle varianten dat de klok slaat. Russell is zich er wel van bewust dat dit als voortdurende reclame kan overkomen, getuige het volgende zinnetje: *'Interestingly, as I was doing this research, I tried other search engines as well. (You should too, from time to time, just to be sure what is possible).'* Maar niet te vaak dus.

Lessons learned

Dat is jammer. Want *The Joy of Search* heeft meer te bieden dan een lofzang op alle mogelijkheden die Google biedt. Russell heeft daarbij vooral de beginnende en gemiddelde zoeker voor ogen. Hij reikt dat allemaal op een nogal schoolse manier aan in zeventien hoofdstukken met een identieke opbouw.

'Is dit echt de vraag waar ik het antwoord op wil?'

Bert Zeeman

Adjunct-directeur Bibliotheek
Universiteit van Amsterdam /
Hogeschool van Amsterdam

Rob Feenstra

Projectleider/consultant bij de Universitaire Bibliotheken Leiden; heeft als aandachtsgebieden bibliotheeksystemen en de digitale bibliotheek

‘Het is wel een beetje raar om een boek over online zoeken van papier te moeten lezen’

Dat alles gelardeerd met aanwijzingen en *lessons learned* uit zijn eigen praktijk. Zo zweert Russell bij het vooraf op papier uitschrijven van je zoekvraag. Dat dwingt je daar nog een keer goed over na te denken: Is dit echt de vraag waar ik het antwoord op wil? En je kunt gedurende je zoektocht steeds de check uitvoeren: draagt dit bij aan het vinden van het antwoord op mijn vraag?

Russell laat niet na het belang hiervan keer op keer als terugkerend element te herhalen. Hij is een man met een boodschap en die draagt hij met liefde én hardnekkigheid uit. Zoekopties die hij belangrijk vindt komen dan ook in meerdere hoofdstukken aan bod. Op die manier ben je na de vierde aanprijzing van *Search inside this book* in Google Books er echt van doordrongen dat die functie bij veel zoekvragen relevante informatie oplevert.

Archiefinstellingen

Tegelijkertijd blijft hij de lezer, terecht, ook waarschuwen voor het feit dat er weliswaar veel informatie online beschikbaar is, maar veel ook niet. Hij schroomt dan ook niet excursies naar een aantal archiefinstellingen uitgebreid te beschrijven. Zo wil hij laten zien dat je online vaak wel kunt vinden waar zich bepaalde informatie over

een onderwerp bevindt, maar dat je je toch vaak in persoon bij de betreffende instelling moet melden om de gezochte informatie daadwerkelijk te raadplegen. Voor informatieprofessionals een open deur, voor de Generatie Z een soort van *inconvenient truth*.

Papier

Het is wel een beetje raar om een boek over online zoeken van papier te moeten lezen. Er is ook wel een Kindle-versie, maar de echte *joy of search* zal je pas beleven bij een e-versie. Natuurlijk is het leuk om bij de prestigieuze MIT Press te publiceren, maar nog leuker is het volgens mij om dat in dit geval open access te doen. Dat levert nog veel meer enthousiaste en blijde zoekers op, genereert misschien wat minder royalty's, maar voor zijn werkgever nog veel meer relevante zoekdata.

Het onverwachte

Wil je echt van *The Joy of Search* genieten? Dan is een meer dan gemiddelde nieuwsgierigheid nodig naar antwoorden op vragen als 'wat is de gemiddelde lengte van een inktvis?' of 'wanneer werd voor het eerst olie gevonden in Californië?'. Instemmend citeert Russell de Amerikaanse schrijver en bio-chemicus Isaac Asimov: '*The most exciting phrase to hear in science, the one that heralds new discoveries, is not "Eureka", but "That's funny!"*' Om vervolgens dat grappige, dat onverwachte tot de bodem toe uit te willen zoeken. Heb je die basale nieuwsgierigheid niet, dan zal het gemak van het intikken van een paar trefwoorden en tevreden zijn met de eerste tien resultaten die Google teruggeeft, het altijd winnen van het met veel plezier, dat wel, doorlezen van ruim driehonderd pagina's.

Woordenverbod

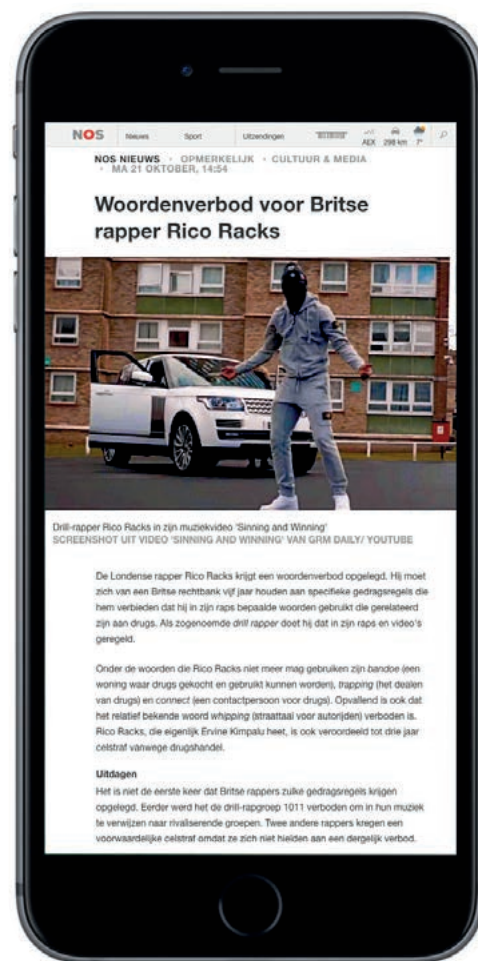
Luistert u al naar drill? De kans is groot dat u niet bekend bent met deze vrij nieuwe vorm van rap. Als u een clip ziet waarin de artiesten zijn voorzien van een bivakmuts, en als ze dan ook nog eens crimineel gedrag en wapengebruik verheerlijken in hun met veel *fockings* gelardeerde teksten, dan kunt u er verzekerd van zijn dat u te maken heeft met een drillrap. Kijk en luister maar eens naar de fine fleur van de Nederlandse drill op www.youtube.com/watch?v=cg22-pX8jdw.

De Engelse drillrapper en drugshandelaar Rico Racks werd onlangs veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf én een verbod op het rappen van woorden als *trapping* (dealen) en *bandoe* (drugspand). De Engelstalige media spraken over een *word ban*.

Die uitdrukking werd een paar jaar daarvoor ook veel gebruikt toen er ophef was over het nieuws dat het Amerikaanse *Center for Disease Control* woorden als *transgender* en *fetus* (foetus) niet meer mocht gebruiken van de overheid. Het bleek achteraf een storm in een glas water, maar ook in de Nederlandse media was er gedurende korte tijd veel aandacht voor dit minirelletje.

Voor *word ban* werden omslachtige beschrijvingen gebruikt als 'het verbod op het gebruik van bepaalde woorden'. *Woordenverbod* was immers nog geen bestaand woord. Dat duurde tot 21 oktober 2019, toen de veroordeling van Rico Racks bekend werd gemaakt. NOS.nl maakte om 14:54 uur als eerste gewag van een woordenverbod.

Toen was het hek direct van de dam. Nog diezelfde dag spraken ook 7days, het Jeugdjournaal, De Morgen en tal van andere media over een *woordenverbod* alsof het de normaalste zaak van de wereld was. En toen het Instituut voor de Nederlandse Taal *woordenverbod* ook nog bekroonde tot *neologisme van de week* wisten we het zeker: een nieuw levensvatbaar woord was geboren.

EERSTE LINE-UP VOGIN-IP-LEZING 2020 BEKEND

Christiaan Triebert

Dawn Anderson

Op 19 maart 2020 vindt voor de achtste keer de VOGIN-IP-lezing plaats. De lijst van sprekers begint aardig vorm te krijgen. Zo zullen *visual investigations journalist* Christiaan Triebert en *consultant-digital-SEO* Dawn Anderson als keynotesprekers het podium van de OBA betreden.

De komst van keynotespreker **Christiaan Triebert** is nu nog extra actueel nadat hij 26 november in *De Wereld Draait Door* mocht vertellen over onderzoek naar Russische bombardementen van Syrische ziekenhuizen, dat hij voor de *New York Times* had gedaan (bit.ly/tribrt). En dan was er ook nog de Emmy Award voor de

Bellingcat-documentaire waarin hij veelvuldig voorkwam. Keynotespreker **Dawn Anderson** is in onze kringen misschien wat minder bekend, maar bij SEO-bijeenkomsten een veelgevraagd spreker. Zij weet de link te leggen tussen SEO en moderne information retrieval-technieken. En daarmee dus ook tussen SEO en ons vakgebied. In haar lezing zal ze ingaan op de recente B.E.R.T.-technologie die zowel bij Google als bij Bing grote invloed heeft op verbetering van de relevantie van zoekresultaten.

Verder zal **Bianca Kramer** de Open Citation-beweging belichten. Omdat citaties de bouwstenen van open wetenschap vormen, pleit zij voor een open infrastructuur die transparant is, toegankelijk voor mensen en machines, en vrij van invloed van commerciële belangen.

Jelle van Haaster zal het hebben over de rol van sociale media, hacken en cybertechnieken in moderne oorlogvoering. Cyberwapens – zoals het uitschakelen van vijandige Twitter-accounts en het via sociale media beïnvloeden van de publieke opinie in missiegebieden – zijn goedkoper, minder riskant en vaak effectiever dan klassieke wapens.

Edgar Meij, een Nederlander die werkzaam is bij Bloomberg in Londen, houdt zich daar onder meer bezig met de inzet van knowledge graphs om de vindbaarheid van de door Bloomberg gepubliceerde berichten te verbeteren.

Jerry Vermanen, datajournalist bij KRO-NCRV en mede-auteur van boek *Internet Research & Datajournalistiek*, gaat in op de steeds grotere rol van data bij mediaorganisaties. Volg de updates van het aanbod aan sprekers en workshops op vogin-ip-lezing.net.

Yes, we can!

We worden afgeluisterd, gestuurd, gevolgd, geleefd, en dat hebben we zelf laten gebeuren. Aldus Marleen Stikker, internetpionier en directeur van Waag Society, in *Het internet is stuk*. In haar boek onderzoekt ze hoe we onze digitale soevereiniteit zijn kwijtgeraakt. En hoe techreuzen onze digitale omgeving hebben overgenomen en

daarmee zelfs onze democratie en onze identiteit aantasten. Maar desondanks heeft Stikker een positieve bood-

schap: we kunnen die digitale soevereiniteit terugwinnen door de mens en niet de economie centraal te stellen, door onze data te beschermen, en door onze technologieën te doorgronden. 'Het gaat om kleine stappen,' zegt Stikker in de NRC. 'We hebben de plofkippen ook uit de schappen gekregen, zo kan het ook met invasieve technologie gaan.'

>> **Marleen Stikker, *Het internet is stuk*. Maar we kunnen het repareren. De Geus, 2019. ISBN 9789044542677, € 20**

De overheid: organisatie zonder brein?

Het is een beproefd recept voor spannende series: iemand wordt op spectaculaire wijze ingerekend maar in de verhoorkamer heeft de persoon weinig nut. De kleine vis weet niet wie er aan de touwtjes trekt. Ook na klappen levert zijn getuigenis niets op. De rechercheur weet nog steeds niet wie de baas is, hoe de bende aan het geld komt en wat de volgende actie zal worden. Dit is, zo leren wij kijkers, hoe je een succesvolle criminele organisatie leidt; ieder doet een beetje. Ondertussen ligt de grote baas in een hangmat verveeld wat orders uit te delen, terwijl ze precies weet wat ze doet. Niet voor niets wordt zij 'het brein' genoemd.

De ambtenaar in de digitale en versnipperde overheid van nu lijkt veel op zo'n kleine vis. Je zou de systeemontwerper, architect, procesbewaker, ketenregisseur, informatieanalist, CIO, bezwaarmedewerker, wetgevingsjurist, callcenteragent, Secretaris-Generaal of gemeentesecretaris een voor een kunnen arresteren en verhoren. Het zal je alleen niet helpen als je wilt weten welke wetten deze persoon uitvoert, wat zijn specifieke rol precies is en welk effect dit heeft op een individuele burger. Dat hoeft ook niet, want in de wereld van superspecialisten is het niet effectief als iedereen zich met elkaar bemoeit. Uitermate handig. Mits er natuurlijk een brein is dat aan de touwtjes trekt.

In mijn onderzoek naar de rechtsbescherming bij besluiten die door de computer worden genomen, heb ik talloze bevrogen, geïnteresseerde en deskundige ambtenaren gesproken. Ik vroeg hen om uitleg over processen waar bijna alle mensen in Nederland mee te maken hebben.

Ik werd nogal vaak doorverwezen. Een estafetterace zonder finish. Zei de een dat ik bij de ander moest zijn, dan noemde de ander weer een nieuwe naam

‘Ondertussen ligt de grote baas in een hangmat verveeld wat orders uit te delen, terwijl ze precies weet wat ze doet. Niet voor niets wordt zij het brein genoemd’

Marlies van Eck

Adviseur bij
Hooghiemstra & Partners
en universitair docent bij
eLaw Universiteit Leiden

die vervolgens ook geen antwoorden wist, maar wel gehoord had dat een andere collega iets wist. Uiteindelijk was er geen conclusie mogelijk. De persoon die wist hoe het uitpakte voor een individuele burger, leidde een zeer onzichtbaar bestaan of bestond niet. Wat hierbij niet helpt, is de waanzinnige complexiteit waarbinnen de overheid haar taken moet uitvoeren. Een programmeur noemt dit spaghetti-code. Beleidsambtenaren of bestuurders noemen dit ketensamenwerking en spreken over stelselverantwoordelijkheid.

Ik kwam op de werkvloer geen enkele ambtenaar tegen die de uitvoering logisch of overzichtelijk vond. Het was zo gegroeid, een politieke of bestuurlijke keuze en daarbinnen moest het gebeuren. Als iedereen denkt dat er op de achtergrond wel een alles overziend brein is, ontstaat er iets dat Margriet Oostveen in *de Volkskrant* typisch Nederlands noemt. Een lange opsomming van deelverantwoordelijkheden waarbij iedereen zijn bijdrage kan afbakenen en afvinken en door kan schuiven naar de volgende in de keten. We moeten stoppen met doen alsof dit effectief bestuur is.

Om de burger in Nederland te beschermen tegen andere mensen ('zaak' Hümeyra), zichzelf ('zaak' Dolmatov) of de overheid (computerbesluiten), pleit ik voor een rigoureuze simplificatie. In deze simplificatie wordt de burger centraal gesteld en van daaruit bepalen de verantwoordelijke meesterbreinen welke wetten door welke organisaties moeten worden uitgevoerd.

Kansloos? In Noorwegen is het simplificeren van de overheid jarenlang een speerpunt geweest. Een van de ideeën daarbij is dat je als burger niet meer bij de verkeerde overheidsdeur kan aankloppen. Nooit meer van het kastje naar de muur! Zo simpel, het is bijna geniaal.

<

Maxim Februari is jurist en filosoof. Hij is onder andere bekend van zijn columns bij NRC en zijn roman *Klont*. Zijn columns over digitalisering zijn in 2019 gebundeld in *De onbetrouwbare verteller*.

Maxim Februari: 'Ethiek is geen rem, het is een gaspedaal'

Deze maand is filosoof en jurist Maxim Februari gasthoofdredacteur van IP. En dat is met een goede reden. Deze speciale editie staat namelijk in het teken van data-ethiek. IP sprak met Februari over de noodzaak van dit thema.

Maxim Februari: 'Het thema data-ethiek is dit jaar ontploft. En dat terwijl de digitalisering al ruim twintig jaar aan de gang is. In die periode hebben we massaal data verzameld en alle kanten opgestuurd. Dat is argeloos gebeurd. In het verleden zijn er wel mensen geweest die waarschuwden voor de maatschappelijke consequenties van deze dataficering, maar ze vonden nauwelijks gehoor. Tot dit jaar. Nu beseft iedereen dat de maatschappij door data ingrijpend aan het veranderen is.'

Grote techbedrijven

'Hoe kunnen we dit oplossen? Laten we allereerst kritisch kijken naar de macht van de grote techbedrijven. Zij hebben enorme hoeveelheden data en maken analyses die diep ingrijpen in de

maatschappij, zonder dat burgers erin worden gekend. Politieke beslissingen komen zo in handen van private partijen. De macht van bedrijven als Google en Facebook is daardoor ondemocratisch, dictatoriaal zelfs. Ze komen dit jaar wel met morele codes, maar dat zijn vooral interne gedragscodes. Geen visies op de morele en politieke veranderingen die ontstaan door sturing met data. En de overheden? Die hebben we nodig om maatschappelijke macht weer als vanouds in te perken en te controleren. Macht moet je onderwerpen aan het recht.'

Morele en ideologische keuzes

'De informatieprofessional houdt zich bezig met informatiestromen in zowel de publieke als de private sector. Hiermee wordt data-ethiek ook een kerntaak voor de mensen in het informatie-

domein. Het onderwerp moet niet langer een "bezemkastsessie" zijn op een conferentie, maar de grondslag van het werk van informatieprofessionals. Zij maken in hun werk morele en ideologische keuzes en de ethiek is een vak dat ze op die keuzes wijst. Wat bewaar je wel en niet? Hoe definieer je data en met wie deel je die? Welke maatschappij wil je ermee realiseren? Je moet je keuzes kunnen verantwoorden.'

Makkelijk oplosbaar

'Gelukkig is de schade nog niet onomkeerbaar. Vergeleken met klimaatschade bijvoorbeeld. Daarbij hebben we echt te lang gewacht om er iets tegen te doen. Een verstandige omgang met data vraagt bovendien niet altijd offers van de burgers, anders dan oplossingen van de klimaatcrisis, en is dus makkelijker te bepleiten. Soms is het zelfs goedkoper, rechtvaardiger en effectiever om data niet te verzamelen en databestanden niet te koppelen. Dan kun je het dus prima laten.'

Hogere versnelling

'Iedereen moet nu wel in een hogere versnelling. Want we hebben te lang gewacht met nadenken over de fundamentele ethische vragen. Nu holt iedereen nog achter incidenten aan. Neem de pers. Pas als er een datalek of een cyberaanval is, laait de belangstelling op. Maar informatieprofessionals moeten snel gaan nadenken over de morele aspecten van hun dagelijkse werk.'

Het gesprek voeren

'Gaat deze IP-special het verschil maken? Kijk, ethiek is niet alleen zeggen wat niet mag. Het is geen rem, het is juist een gaspedaal. Het nodigt uit om na te denken over wat we wél willen. Hoe richten we de samenleving in zodat het allemaal leuk blijft? Daar zijn verschillende opvattingen en zienswijzen over en dus moet je erover in gesprek. Vooral de mensen op de werkvloer, want die maken uiteindelijk het verschil. Het helpt al enorm als het gesprek over de morele keuzes in data en data-analyses deel gaat uitmaken van het reguliere werk. En niet alleen bij de koffiemachine.'

'Het thema
data-ethiek
is dit jaar
ontploft'

**Vincent
M.A. Janssen**
Redacteur van IP en
freelance informatie-
professional

Mireille Hildebrandt: 'We willen niet afhanke een techbedrijf toevallig

Jurist en filosoof Mireille Hildebrandt werkt op het snijvlak van recht en informatica. Vanuit de Vrije Universiteit Brussel en de Radboud Universiteit doet ze onderzoek naar datagestuurde omgevingen en de gevolgen ervan voor de rechtsstaat. Een gesprek over tekst- en datagesturd recht, *ethics washing*, torenhoge verwachtingen van intelligente computersystemen en de steeds machtiger wordende internetplatforms.

Stel, je hebt juridische hulp nodig. Geen nood, want nu kun je eindelijk gebruikmaken van je rechtsbijstandverzekering. De verzekeringsmaatschappij heeft het haar klanten gemakkelijk gemaakt. Om je zaak aan te melden, hoef je alleen maar een online formulier in te vullen. En vervolgens is het schrikken: omdat je claim kansloos blijkt te zijn, zal de verzekeringsmaatschappij er geen geld in steken. Die beslissing wordt afgedekt door het contract dat je met de verzekeraar hebt afgesloten. Exit claim.

Het is een fictief voorbeeld, maar het zou Mireille Hildebrandt niet verbazen als verzekeringsmaatschappijen al dergelijke voorspellende systemen inzetten. Met vergaande gevolgen: 'Niet alleen voor de persoon in kwestie die ineens niet blijkt te worden geholpen. De beslissing van het systeem heeft als neveneffect dat een bepaald type zaken de rechter niet meer bereikt. Anders

gezegd: veelal zonder het te beseffen stuurt de verzekeringsmaatschappij zo de rechtsontwikkeling aan. En dat kan natuurlijk niet de bedoeling zijn. In een rechtsstaat hebben we daarvoor niet voor niets de onafhankelijke rechter.'

Big law

Mireille Hildebrandt is hoogleraar 'Interfacing Law and Technology' aan de Vrije Universiteit Brussel en daarnaast bekleedt ze de leerstoel 'Smart Environments, Data Protection and the Rule of Law' bij de Radboud Universiteit in Nijmegen. 'Ik houd me bezig met het gewone juridische werk. Denk bijvoorbeeld aan het analyseren van uitspraken op het gebied van consumentenrecht en aansprakelijkheidsrecht. Daarnaast doe ik onderzoek naar de gevolgen van kunstmatige intelligentie voor een aantal grondrechten en naar de inzet van datagestuurde computersystemen in het recht. Het gaat mij dan met name om de claims

lijk zijn van wat ethisch vindt'

die worden gemaakt over de juistheid, correctheid, effectiviteit en efficiëntie van die systemen.'

Een van haar aandachtspunten: 'Hoe gaan we vermijden dat er heel veel geld gaat naar technologie waarvan de betrouwbaarheid vooralsnog onduidelijk is. Dat speelt bij zowel overheden als het bedrijfsleven.'

Grote advocatenkantoren investeren momenteel fors in systemen waarmee delen van het juridische handwerk worden geautomatiseerd. Als voorbeeld noemt Hildebrandt kantoren ('big law') die business-to-businesscontracten voorbereiden en vooral grote bedrijven adviseren. 'Dat zijn heel complexe zaken. Denk alleen al aan het belastingrecht voor een multinational. Omdat dit recht in verschillende landen anders geregeld is, zullen de regels regelmatig tegengesteld aan elkaar zijn. Wil je daar een mouw aan passen, dan kun je dat in kaart brengen met dit soort datagestuurde computersystemen. De vraag is of de output van die systemen ook echt klopt en of je dat kunt testen.'

Naïef enthousiasme

'Er is nogal wat naïef enthousiasme bij beleidsmakers, startups, journalisten en consultants rondom datagestuurde computersystemen,' zegt Hildebrandt. 'En dan bedoel ik bijvoorbeeld de hoop dat die systemen hetzelfde soort intelligentie ontwikkelen als die van ons. Ik zeg altijd: we weten hoe we nieuwe mensen kunnen maken, en dat doen we al heel erg lang. [Lacht] Maar als je in kunstmatige intelligentie wilt investeren, dan heeft het weinig zin om mensen na te maken. Want: mensen hebben we al en computers zijn beter in andere zaken dan wij. Hoewel de kans dat kunstmatige intelligentie tot een soort superintelligentie leidt niet groot lijkt, is het natuurlijk een illusie te denken dat we systemen die veel intelligenter zouden zijn dan wij, kunnen beperken tot wat ons uitkomt. Onmogelijk. Kortom, er zijn al veel problemen in de wereld die we niet goed kunnen oplossen, dus laten we vooral geen nieuwe creëren.'

Onderzoek

Sinds begin 2019 werkt Hildebrandt aan het onderzoek 'Counting as a human being in the era of computational law'. Voor dit project kreeg ze van de prestigieuze European Research Council (ERC) een subsidie van 2,5 miljoen euro. Samen met een team van juristen en filosofen én een team van informatici ontwikkelt ze de komende vijf jaar een nieuwe juridische methodologie. 'Het wordt een toetsingskader waarmee juristen beter kunnen begrijpen hoe ze de output van juridische technologie kunnen interpreteren. Op die manier moet het eenvoudiger voor ze worden om de juiste vragen te stellen, zonder dat ze zelf computerwetenschappen moeten studeren.' Concreet gaat het hierbij om technologie (vaak 'legal tech' genoemd) die door bijvoorbeeld advocatenkantoren, de overheid en de rechterlijke macht kan worden ingezet om juridische beslissingen te nemen, te voorspellen of voor te bereiden.

Centraal staat de vraag hoe het huidige, tekst-gestuurde recht zich verhoudt tot data- en code-gestuurd recht. 'Kijk, de huidige rechtsbescherming is helemaal geënt op wat ik tekst-gestuurd recht noem. Het recht is in menselijke taal gevat. Maar langs twee kanten worden er nu nieuwe technologieën ontwikkeld. Enerzijds: machinaal leren, bijvoorbeeld het proberen te voorspellen van juridische uitspraken. Anderzijds: het omzetten van juridische regels in computercode, waarbij die dan bovendien automatisch worden uitgevoerd (zogenaamde *smart regulation*). Vaak wordt gesuggereerd dat deze technieken tot een veel adaptiever recht zullen leiden. Het uitgangspunt van het ERC-project is dat recht geformuleerd in menselijke taal veel adaptiever, veel effectiever en veel efficiënter is dan dit soort systemen. Wij gaan onderzoeken onder welke voorwaarden data- en code-gestuurd recht desondanks kan bijdragen aan de grondwaarden van de rechtsstaat: de rechtszekerheid, de rechtvaardigheid en de instrumentaliteit van het recht.'

'Grote advocatenkantoren investeren fors in systemen waarmee delen van het juridische handwerk worden geautomatiseerd'

'Juristen en beleidsmakers bijvoorbeeld hebben veelal torenhoge verwachtingen van de efficiëntie en effectiviteit van intelligente computersystemen'

Wetten in computercode

Overheden stellen zich nu de vraag of ze wetten zo kunnen schrijven dat ze makkelijk om te zetten zijn in computercode. 'Dat lijkt prachtig, maar de stap van menselijke taal naar computercode is een stap van onder meer disambiguering. Daarmee bedoel ik dat je een tekst eigenlijk altijd op meerdere manieren kan lezen. Maar computers kunnen dat niet. Dus moet je vooraf de tekst interpreteren. Als je dat doet, schaf je de scheiding tussen de rechterlijke, de wetgevende en de uitvoerende macht af die de grondslag vormt van het systeem van *checks and balances* waarmee we de rechtsstaat in de lucht houden. Je schuift regelgeving, uitvoering en interpretatie in elkaar.'

Maar je kunt dan toch in beroep gaan? 'Dat klopt. Ik voorspel dan ook dat er veel meer rechtszaken komen als dergelijke systemen hun intrede gaan doen. Want omdat computercode veel minder adaptief is dan natuurlijke taal, ga je veel zaken ergens onderbrengen die er niet horen, terwijl zaken die wel ergens horen er niet onder vallen. En dat gaat ervoor zorgen dat veel meer mensen een uitspraak zullen aanvechten. Tenzij de rechtsbescherming wordt ingeperkt. Dat zou dan de bijl aan de wortels van de rechtsstaat zijn.'

Alles wordt duurder

De inzet van datagestuurde technologie heeft nog een ander nadeel: het wordt allemaal niet goedkoper maar juist duurder. Hildebrandt moet daarbij terugdenken aan een Europese expertwerkgroep waar ze ooit in zat. 'We bespraken de inzet van sensortechnologie om bijvoorbeeld ouderen langer thuis te laten wonen. Er was een toetsingskader ontwikkeld en de algehele vooronderstelling daarvan was dat de zorg voor ouderen dankzij die technologie goedkoper zou worden. Onder de domeinexperts bevonden zich sociaal wetenschappers, beleidsmakers en juristen. Ik meende juist dat alles veel duurder zou worden, want die systemen moeten worden beveiligd, geüpdatet, et cetera. Het leidde tot grote verontwaardiging van de genoemde groep experts. Een

andere expert gaf me echter gelijk; hij was degene die dit soort systemen ontwikkelde en bij een bedrijf werkte die ze "in de markt zet".'

Domeinexperts zoals medici, juristen of beleidsmakers (die zelf geen informaticus zijn) hebben veelal torenhoge verwachtingen van de efficiëntie en effectiviteit van intelligente computersystemen, valt Hildebrandt op. 'Zij zien vaak alleen nog wat ethische problemen die door het instellen van een ethische commissie, die meestal weinig in de melk te brokken heeft, kunnen worden opgelost. Want dan heb je het legitimatiestempel binnengehaald: "Ja, maar we hebben daar ethici naar laten kijken." Dat is vooral problematisch als de ethiek wordt binnengehaald om te verdoezelen dat het eigenlijk gaat om schending van fundamentele rechten.' Hildebrandt spreekt van *ethics washing*, waarmee ze doelt op de tactiek om regelgeving af te doen als obstakel voor innovatie en tegelijkertijd de aandacht af te leiden naar ethiek (die niet afdwingbaar is, en geen democratische legitimatie heeft). 'Hoe sneller we de pseudo-religieuze verwachtingen van dit soort systemen bijstellen, hoe beter,' verzucht ze.

Ethiek

Vaak wordt Hildebrandt door de media gevraagd haar visie op ethische kwesties van kunstmatige intelligentie-systemen te geven. Dergelijke verzoeken probeert ze zoveel mogelijk buiten de deur te houden, want haar focus ligt bij recht en rechtsstaat. Ondertussen hoort ze veel mensen zeggen dat 'als grote techbedrijven zoals Google en Facebook nu maar ethisch worden, het dan wel goed zit. Maar we willen natuurlijk niet afhankelijk zijn van wat een techbedrijf toevallig "ethisch" vindt.'

Sowieso vindt ze dat de vraag naar ethiek vaak te vroeg wordt gesteld. 'Het recht is er niet om ethiek op te leggen, maar om te zorgen dat bijvoorbeeld bedrijven zich ethisch kunnen gedragen en niet de markt worden uitgedrukt. Het recht moet zorgen voor een *level playing field*, dus eerst het recht respecteren en dan beginnen over ethiek.'

Algoritmes

Wat zijn de uitdagingen als het gaat om data-ethiek? 'Je kunt hier op vele manieren naar kijken,' aldus Hildebrandt. 'Maar ik beperk me nu even tot een simpele tweedeling. Er zijn mensen die denken dat je algoritmes "ethisch" kunt maken. En er zijn mensen die zeggen: dat kan natuurlijk niet, maar je kunt wel algoritmes ontwerpen en daarbij rekening houden met een aantal ethische beginselen.' In dat laatste zit voor Hildebrandt de belangrijkste uitdaging. Zodra iemand zegt te beschikken over een ethisch algoritme, wordt Hildebrandt argwanend. 'Wat bedoelt iemand daarmee? En wiens ethiek zit daar dan in? Want een algoritme zelf is niet ethisch, of eerlijk, of oneerlijk. Een

algoritme heeft daar zelf geen gedachten over. Maar hoe kun je dat zo inrichten dat het ethisch is?'

'Ethiek is iets waar we het fundamenteel niet over eens worden. Daarom is het belangrijk ervoor te zorgen dat degenen die intelligente systemen ontwikkelen serieus in gesprek gaan met degenen die de gevolgen ervan gaan ondervinden.'

Als voorbeeld noemt Hildebrandt een systeem dat fraudeurs op het gebied van sociale zekerheid kan detecteren. 'De gedachte is dan al snel dat je niet moet gaan praten met fraudeurs of met mensen die recht op sociale zekerheid hebben, want "dan gaan ze ernaar handelen". Dat is een domme gedachte. Dat moet je juist wel doen! Want hier leer je van, en dan kun je anticiperen op

'De huidige rechtsbescherming is geënt op tekst-gestuurd recht; het recht is in menselijke taal gevat'

'Een van de nieuw te ontwikkelen technologieën is het omzetten van juridische regels in computer-code, waarbij die dan automatisch worden uitgevoerd'

wat mensen gaan doen als je ze op zo'n manier tegemoet gaat treden.'

Hildebrandt pleit in dit voorbeeld dan ook voor een gesprek tussen uitvoerende professionals die toezicht moeten houden op de sociale zekerheid, degenen die de systemen bouwen en de uitkeringsgerechtigden. 'Als je dat doet, worden die systemen vele malen beter. Participatie van degenen die de gevolgen gaan ondervinden blijkt uit veel onderzoek cruciaal bij de inzet van nieuwe technologie.'

Real time bidding

Met het voorbeeld van *real time bidding* bij 'gratis' content op het internet wil Hildebrandt het interview afsluiten. Iedereen kent het wel: bij nieuwsberichten op websites staan vaak kleine advertenties. Dankzij een geautomatiseerde veilingmethode wordt die advertentieruimte in nog geen seconde en zonder menselijke tussenkomst verkocht aan adverteerders. 'Een algoritme genereert zo op basis van je afgeleide interesses maximale advertentie-inkomsten,' zegt Hildebrandt. 'Dit real time bidding-systeem heeft ook tot gevolg dat uitgevers (websites) hun content zo optimaliseren dat er veel reclame bij past. Dat betekent advertentiegestuurde inhoud. Niemand zit hierop te wachten. "Content" moet niet geselecteerd worden op basis van de vraag of het meer advertentie-inkomsten oplevert – dat leidt gemakkelijk tot nepnieuws.'

In tegenstelling tot wat je zou verwachten gaan de winsten van dit real time bidding-systeem niet naar de uitgevers en is het ook niet duidelijk of de adverteerders er wel op vooruit gaan. 'Het grote geld gaat naar de intermediairs. Of beter gezegd: de advertentiebedrijven die bijna allemaal opgekocht zijn door de grote internetplatforms.'

Een onwenselijke situatie, vindt Hildebrandt. 'We moeten ervoor zorgen dat bedrijven, overheden en burgers er belang bij hebben dat mensen niet gemanipuleerd worden.' Gelukkig komt dit bewustzijn iets dichterbij. 'Twitter heeft onlangs besloten te stoppen met politieke advertenties. Al denk ik dat

het vooral veel nieuwe vragen gaat oproepen, want wanneer is een advertentie "politiek"? Toch is het een eerste stap vooruit. En de tweede stap zou zijn: alle vormen van beïnvloeding met gedragsdata uitbannen. Misschien dat er dan een einde komt aan al die "gratis" diensten, want gratis content bestaat natuurlijk niet echt, het betekent gewoon dat de kosten onzichtbaar zijn. Economen noemen dat geëxternaliseerde kosten. Bijvoorbeeld verminderde kansen op de arbeidsmarkt, verhoogde verzekeringspremies, aanbiedingen die je misloopt, maar ook schade aan het algemeen belang van een redelijke verdeling van risico's.'

Economische markten

Hildebrandt wijst op de rechte lijn tussen het recht en het organiseren van economische markten. 'Economische markten worden gemaakt, met name door het privaatrecht, het eigendomsrecht en contractvrijheid. En soms moet je die markt bijstellen via het recht om te zorgen dat er geen gekke dingen gebeuren. Het is evident dat dat nu aan de orde is. Tenzij je het prima vindt dat een paar bedrijven nu zoveel geld verdienen dat ze hele staten zouden kunnen opkopen. Daarmee zijn we overgeleverd aan de particuliere ethiek van zeer machtige bedrijven, in plaats van de ethiek die we als democratie zelf bepalen. De ethiek van de rechtsstaat is een meta-ethiek die ervoor probeert te zorgen dat mensen hun eigen ethische beslissingen kunnen nemen. En dat kan niet als er zulke grote machtsonevenwichten zijn. Dus als we willen dat de internetplatforms niet al te machtig worden, moet de overheid ervoor zorgen dat er tegenmachten zijn. Dat kan onder andere door de economische markten anders in te richten.'

Hildebrandt verwijst naar het motto op de website van haar ERC-project: niet alles wat telt kan worden geteld en niet alles wat je kunt tellen telt. Zij voegt daaraan toe: 'Niet alles wat controleerbaar is doet ertoe en niet alles wat ertoe doet kun je onder controle brengen. Noch recht, noch ethiek laten zich reduceren tot tellen en controleren.' <

‘De dansers
zijn het archief’

Foto's: Hanneke Wetzter

Katja Heitmann: 'Het archiveren van bewegingen heeft iets paradoxaals'

Choreografe Katja Heitmann en tien dansers creëren een archief van menselijke beweging. IP bracht een bezoek aan het museum van de uitstervende lichamelijke beweging, Motus Mori, en deed een donatie aan het archief.

Mirjam Raaphorst

Redacteur van IP en coördinator
bij Metamorfoze en dienst-
coördinator Geheugen van
Nederland bij de KB

E nige tijd geleden werd Katja Heitmann op straat aangehouden door een agent in burger. Ze had zich kort tevoren spontaan omgedraaid omdat ze iets was vergeten. Dat bleek een verdachte beweging te zijn. De agent vertelde dat een nieuw veiligheidssysteem werd getest om afwijkend gedrag op te sporen. Katja's manoeuvre was op dat moment verdacht.

'Kan je als mens straks nog onverwachte bewegingen maken?' vraagt Katja zich af. 'Mag je nog twijfelen en onbewust handelen? Als we ons allemaal conformeren aan dezelfde beweging, zijn we dan nog mens? En hoeveel ruimte is er voor twijfel in een wereld

die wordt gedomineerd door veiligheidssystemen, Siri en Google Maps? Deze vragen vormden de aanleiding voor Museum Motus Mori, waarin we juist op zoek gaan naar de unieke bewegingen die ons mens maken en deze proberen te archiveren.'

Bewegingsinterview

Afgelopen herfst was Marres, Huis voor Hedendaagse Cultuur in Maastricht, het thuis van Motus Mori. Katja en tien dansers waren daar zes weken lang, zes dagen per week, vijf uur per dag aan het werk om een archief te creëren van menselijke beweging. 'Het archiveren van bewegingen heeft iets paradoxaals,' vertelt Katja. 'Op het moment dat je ze

'Het museum is een tijdelijk instituut waar constant beweging wordt gearcheeerd'

Katja Heitmann

Foto: Jan van Eijndhoven

Katja Heitmann (1987, Duitsland) onderzoekt in haar werk hoe en wat de mens beweegt in de huidige maatschappij die sterk wordt beïnvloed door technologische ontwikkelingen. Dat doet zij op het snijvlak van dans en beeldende kunst, performance en installaties. Voor meer informatie over Katja's werk en komende projecten: www.katjaheitmann.com.

bewaart en statisch maakt, is het geen beweging meer. In Motus Mori blijft het archief, dat in het lichaam van de dansers zit, daarom letterlijk in beweging.' Elke dag worden er in Motus Mori mensen uitgenodigd voor een 'bewegingsinterview', zo ook ondergetekende. Tijdens het interview analyseert een danser, die een expert is op het gebied van beweging, de geïnterviewde en gaat op zoek naar haar of zijn unieke en karakteristieke houdingen. Katja: 'Je maakt ze vaak onbewust en ze verschillen per mens. Zo bewegen oudere mensen door lichamelijke beperkingen vaak anders dan jongeren, maar deze bewegingen zijn net zo uniek en bijzonder als die van de jongere generatie.'

Om de unieke houdingen te ontdekken, observeert de danser de deelnemer en stelt een aantal vragen. Ondergetekende blijkt een bijzondere manier van zitten en het in elkaar vouwen van de handen te hebben. De danser neemt deze houdingen en bewegingen over en voegt ze toe aan haar repertoire, en daardoor aan het archief. In het museum zijn de dansers constant in actie. Ze bewegen in een vertraagd tempo door de ruimte en nemen daarbij de houdingen en bewegingen van de geïnterviewden aan, zodat deze elke dag worden uitgevoerd, gereconstrueerd en bewaard. De dansers zijn het archief.

Perfectie

Waarom deze zoektocht naar de menselijke beweging en de wens om die te behouden? Katja beschrijft een aantal zaken die haar voor dit museum hebben geïnspireerd. Neem de huidige tendens in onze maatschappij om alles te willen perfectioneren. 'Er wordt in het lichaam ingegrepen, DNA kan worden aangepast, wetenschappers proberen ouderdom uit te stellen. Als de mens zo doorgaat met het uniformeren van het lichaam, dan gaat iedereen op elkaar lijken. Bovendien: wat is de norm en wie bepaalt dat? Zal dan niet de essentie van de mens verdwijnen?'

Mooie lach

Twee jaar geleden heeft Katja samen- gewerkt met vijftig dansstudenten voor

'Kan je als mens straks nog onverwachte bewegingen maken?'

het project *Siri loves me*. Het viel haar op dat bijna alle studenten dezelfde soort lach hadden met een perfect gebit met mooie witte tanden. Bij oudere generaties, die geen bezoekje hebben gebracht aan de orthodontist, is er meer diversiteit in de lach; mensen hebben soms scheve tanden of missen een deel van het gebit. Katja: 'Het project *Siri loves me* was een experiment waarin we onderzochten in hoeverre je mensen gelijk kunt maken. Wanneer is iemand geen mens meer, wat gaat er dan verloren?'

Categoriseren

De tendens tot optimalisatie uit zich ook in pogingen om zaken objectief te maken, in hokjes te stoppen en te categoriseren. Katja ziet hierin een gevaar,

want bij categoriseren kan je voorbijgaan aan de aspecten van het menszijn. Als voorbeeld noemt ze een subsidieaanvraag die ze onlangs deed bij een kunstcommissie. 'In de aanvraag moest ik aangeven voor welke doelgroep mijn project was bestemd. De doelgroepen waren al op voorhand bepaald en bovendien stigmatiserend. Er werd bijvoorbeeld een onderscheid gemaakt tussen rijke tweeverdieners en mensen die in een sociale huurwoning wonen. Dat vind ik vreemd. Mijn projecten zijn niet voor één doelgroep bestemd en bovendien verdient iedereen de mogelijkheid om met kunst in aanraking te komen. Ik wil niet op voorhand mensen buiten- sluiten.'

Lichaam als archief

Tijdens de openingstijden van het museum zijn de dansers aan het werk om het

archief levend te houden. Ook op een rustige dag, als er geen bezoekers zijn, bewegen de dansers. Zij dansen namelijk niet voor het publiek en het applaus, maar omwille van het archief. Het museum is een tijdelijk instituut waar constant beweging wordt gearcheveerd. Katja: 'Een bezoeker vroeg ons naar de duurzaamheid van het archief, want het lichaam van een danser is vergankelijk. Op een gegeven moment zullen de dansers overlijden en gaan de bewegingen verloren. Dat heeft ons aan het denken gezet: hoe behouden we het archief?'

Dit vraagstuk speelt natuurlijk ook bij bibliotheken en archiefinstellingen: papier, foto's en digitale data hebben eveneens een beperkte levensduur. Het duurzaam bewaren van de objecten en de informatie die daarop staat, is een hele

uitdaging. Katja ziet wel een belangrijk verschil tussen een fysiek archief en een bewegingsarchief: 'Papier, foto's en dergelijke zijn een representatie en afspiegeling van de mens. Het lichaam daarentegen is de mens. Het is daarom een heel eerlijk

archief dat vergankelijk en subjectief is.' Katja en de dansers denken in het vervolg van het project verder na over de duurzaamheid van het archief. Zo zou Museum Motus Mori kunnen worden overgedragen aan een volgende generatie dansers. De bewegingsinformatie wordt dan van een ouder lichaam doorgegeven aan een jonger lichaam, net zoals een kind leert tandenpoetsen van haar of zijn ouders. Hierdoor blijft het bewegingsarchief bewaard.

Nieuwe plannen

Voor de toekomst ligt er een aantal nieuwe plannen. Katja: 'Volgend jaar willen we Museum Motus Mori in andere steden openen. Daar gaan we de bewegingen van de bewoners van de stad archiveren. Binnenkort zullen er dus zeker nieuwe elementen aan het archief worden toegevoegd.'

'Tijdens de openings- tijden van het museum zijn de dansers aan het werk om het archief levend te houden'

Op zoek naar meer vakkenis?

De Hogeschool van Amsterdam verzorgt
na- en bijscholing voor de archiefsector.

Cursus Digitaal Depot

- ▶ 5 dagen
- ▶ donderdag 6, 13, 27 februari, 5 en 12 maart 2020

Cursus Archiefrecht

- ▶ 2,5 dag
- ▶ woensdag 11, 18 en 25 maart 2020

Cursus Toezicht op de digitale overheid

- ▶ 4 dagen
- ▶ vrijdag 17, 24 april, 1 en 8 mei 2020

Meer weten?

Op hva.nl/archiefschool vindt u het **complete cursusaanbod**. Heeft uw organisatie behoefte aan een training op maat? Neemt u dan contact op met Marieke de Haan, telefoon 06 21158 210.

Contact

✉ archiefschool@hva.nl

🌐 hva.nl/archiefschool

Cultureel erfgoed rol in smart

In het kader van het European Time Machine Project, een Europees onderzoeksconsortium voor de digitalisering van cultureel erfgoed, verkent de Universiteit van Amsterdam de mogelijkheden van de 'big data' van het verleden voor de steden van de toekomst. Welke mogelijkheden biedt het langetermijngeheugen van de stad voor integratie in smart city-toepassingen? Hoe kunnen zij de stad van de toekomst helpen vormgeven? En waarom is dat zinvol?

Smart city-toepassingen schieten als paddenstoelen uit de grond. Sensoren en Internet of Things-aansluitingen genereren een stortvloed aan data, over verkeers- en mensenstromen, de luchtkwaliteit,

en om beleidsbeslissingen op te baseren. Slimme verkeersborden bijvoorbeeld, of vuilnisbakken die zelf aangeven wanneer ze geleegd moeten worden, of sensoren die dreigende wateroverlast doorgeven aan de brandweer.

Maja Dehouck

Junior onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam.

Met dank aan Theo Kremer, informatiespecialist bij het Ingenieursbureau Amsterdam

alsook over praktische zaken als het gebruik van vuilnisbakken. Die data worden bevraagd en gecombineerd om toepassingen te bouwen die beloven de burgers het leven aangenamer te maken, de stad efficiënter te laten functioneren,

Smart cities zijn gericht op de toekomst. En terecht, als je ziet welke uitdagingen ons daar te wachten staan, zoals klimaatverandering en bevolkingsgroei. Slimme toepassingen worden in een snel tempo ontworpen in de hoop dat

data en hun cities

ze steden ondanks deze uitdagingen leefbaar kunnen houden en het welzijn van zowel stadsbewoners als toeristen kunnen verhogen.

Stadsontwikkeling

Er ligt echter nog een berg data over het verleden in de kelders en zolders van culturele instellingen, in archieven en musea, die onderbenut blijven. Dat kan gaan van eeuwenoude notariële aktes tot bouwtekeningen, inventarissen, dagboeken, foto's en schetsen.

Digitale toegang tot die historische data in steden zou ontzettend waardevol kunnen zijn bij het onderhoud van gebouwen en hedendaagse stadsontwikkeling. Zo gaat het Ingenieursbureau van de gemeente Amsterdam momenteel al vaak op archiefonderzoek uit. Voor de aanleg van bijvoorbeeld een ondergrondse parkeergarage is er een grote nood aan precieze informatie over wat zich in de grond bevindt.

Kostenbesparend

Ook voor het onderhoud van de bruggen en de kades in Amsterdam duikt het Ingenieursbureau in de archieven, op zoek naar informatie over de funderingen die dateren uit 1625, de gebruikte materialen en de tijdslijn van het onderhoud. Op basis van oude bouwtekeningen van tunnels maken zij bijvoorbeeld 3D-plannen, die ze dan kunnen toetsen aan de huidige staat van de tunnel. Het hergebruik van historische data is op die manier direct relevant en kostenbesparend voor hedendaagse stadsontwikkeling.

Versnippering van informatie

Maar het Ingenieursbureau botst daarbij momenteel nog op grote uitdagingen. Zo is er de grote versnippering van de informatie. In het verleden is het vaak zo gegroeid dat elke organisatie of dienst zijn eigen kleine archiefje

heeft aangelegd, waardoor informatie bijengesprokkeld moet worden. Veel van deze informatie is nog niet gedigitaliseerd. Bovendien zijn al die archieven verschillend georganiseerd: de ene werkt alfabetisch, de andere chronologisch, de ene gebruikt andere indelingen dan de andere...

Daardoor is het gebruik van die archiefdata, zelfs al zijn delen ervan al gedigitaliseerd, nog steeds tijdrovend. De informatie ligt verspreid, vaak zonder de relevante metadata, en al zeker niet makkelijk centraal doorzoekbaar in GIS (geografisch informatiesysteem)-kaarten of in 3D-modellen.

Bovendien kan je die oude informatie, zelfs al is ze gedigitaliseerd, en zelfs al vind je wat je zoekt, niet zomaar toepassen in een hedendaagse setting. Je hebt bijvoorbeeld kennis nodig van zeventiende-eeuwse handschriften om die inventarissen te ontcijferen, en de oude kadastrale nummers moeten geconverteerd worden naar de huidige indeling van de kadastrale nummers.

Echte nood

Ook al maken archieven en culturele instellingen vooruitgang in het digitaliseren van dit materiaal, het is niet zo dat je alle archieven door een scanner kan jagen en je daarmee klaar bent. De echte nood ligt bij een centraal doorzoekbare 'digital twin' van de stad, een digitale omgeving waarin je datasets met historische, actuele en voorspellende data uit verschillende domeinen kan combineren.

Om de informatie op die manier beschikbaar te maken, liggen grote kansen bij nieuwe technologische ontwikkelingen en kunstmatige intelligentie. Het Amsterdamse Time Machine-project (besproken in IP 8 2019) beoogt een infrastructuur te ontwikkelen waarin die technieken beschikbaar komen voor slimme steden. Niet alleen kun-

nen grotere stappen gemaakt worden in het digitaliseren van archieven, wat nu nog al te vaak arbeidsintensief en tijdrovend werk is. Het probleem van de oude handschriften kan bijvoorbeeld worden verholpen door het inzetten van beeldherkenningssoftware voor de automatische transcriptie van handschriften, zoals momenteel gebeurt bij het Stadsarchief Amsterdam voor de notariële akten. Met behulp van taalkundige software kunnen we vervolgens de personen, plaatsen en gebeurtenissen uit die getranscribeerde data filteren. Andere kunstmatige intelligentie- en augmented reality-technieken kunnen ten slotte worden ingezet om simulaties te maken op basis van deze historische data voor het onderhoud en de ontwikkeling van de hedendaagse stad.

Verdere toepassingen

Het ontsluiten van die data maakt dan weer verdere toepassingen mogelijk, die nu nog moeilijk te voorspellen zijn. Big data op zich worden wel eens gezien als orakels, maar dan moet je wel weten welke vraag je eraan wilt stellen. Het ontsluiten van historische data biedt nieuwe kansen aan burgers, onderzoekers en startups om vanuit hun eigen leefwereld en creativiteit aan de slag te gaan, om te experimenteren, om vragen te stellen aan de data waar innovatieve ideeën uit voort kunnen komen. Denk maar aan augmented reality-toepassingen zoals de Future Memory Foundation die ontwikkelt voor herdenkingssites, virtual reality-ervaringen van historische plaatsen en gebeurtenissen, of een chatbot van de gemeente die je vragen beantwoordt over de geschiedenis van je buurt.

Dankzij het openen van historische data kunnen burgers en startups dus de 'smart city' mee vormgeven. Op die manier biedt die historische informatie ook een meerwaarde voor de soft values die zo belangrijk zijn voor de leefbaarheid van een stad. Ze geeft historische wortels aan hoe bewoners en ondernemers de stad door de tijd heen gebruiken en ervaren, onontbeerlijk voor de leefbaarheid en voor sociale cohesie.

'Ook voor het onderhoud van de bruggen en de kades in Amsterdam duikt het Ingenieursbureau van de gemeente in de archieven'

‘Archivarissen
hebben lang
bepaald wat er
geselecteerd
wordt om
te bewaren.
Dus wie bewaart,
die bepaalt’

Foto: Anne Heitsma Fotografie

Marens Engelhard

Marens Engelhard:

'Rol van archieven is vaak die van tegenmacht'

Hoe machtig zijn archieven? Die vraag legde IP voor aan Marens Engelhard, directeur van het Nationaal Archief. 'In de selectie van informatie zit ook een machtslement.'

Om meteen met de deur in huis te vallen: hebben archieven macht?

'Als ik die vraag iets anders formuleer: zijn archieven een uitdrukking van macht? Dan is het antwoord: ja. Want de oudste archieven zijn gevormd om belastingheffing door een staatsmacht mogelijk te maken. En daarvoor moest het eigendom van burgers geregistreerd worden. Als je verder kijkt in de geschiedenis, zijn archieven bergplaatsen geweest van allerlei vormen van informatie over bestuur, geloof, rechten en plichten, besluitvorming van overheden en van informatie over burgers.'

Als je als overheid die informatie deelt met de rest van de wereld, deel je toegang tot die informatie?

'Ja, iedereen kan er dan gebruik van maken. Maar heeft een overheid als enige de sleutel, dan ontbreekt ook elke vorm van controle op wat erin zit. Dat is bijvoorbeeld het geval in landen met een totalitaire staatsinrichting: de archieven zijn afgeschermd voor burgers en worden gebruikt als machtsinstrument. Een extreem voorbeeld zijn de archieven van de voormalige Oost-Duitse veiligheidsdienst, de Stasi. Voor de val van de Muur was Stasi een regelrechte

veiligheids- en controledienst. Maar na de val ervan was dat eigenlijk bijna net zo erg omdat iedereen die toegang zou krijgen tot het Stasi-archief daar iets over anderen te weten kon komen.'

Op welke manier uit zich de macht van het archief nog meer?

'Archivarissen hebben lang bepaald wat er geselecteerd wordt om te bewaren. Dus wie bewaart, die bepaalt. En andersom: wat je niet bewaart, verdwijnt uit de historische bronnen en is niet meer beschikbaar voor onderzoek en geschiedschrijving. Dus in die selectie

Ronald de Nijs
Eindredacteur van IP

zit ook een machtslement. Overheidsarchieven boekstaven dus eigenlijk altijd geschiedenis van de gevestigde orde en de macht.'

En wie zijn de verliezers?

'Groepen die niet voorkomen in archieven zijn in zekere zin uitgesloten van geschiedschrijving. Neem partijen die geen gedocumenteerde geschiedenis hebben, zoals de oorspronkelijke bewoners van de Verenigde Staten, Australië en Canada. Door het gebrek aan gedocumenteerd materiaal zijn ze nergens in terug te vinden. En daarmee staan ze sowieso al op achterstand als ze bijvoorbeeld claims op grond willen doen.'

'Heeft een overheid als enige de sleutel tot informatie, dan ontbreekt elke vorm van controle op wat erin zit'

die gebruikt worden, de context die beschreven wordt, dat heeft een archivaris in een bepaald tijdsgewricht gedaan. Iemand met een bepaald perspectief – en als onderzoeker krijg je dat perspectief voorgeschoteld.'

Kunt u een voorbeeld geven?

'Actueel zijn de discussies over uitdrukkingen van ons koloniaal verleden. Neem het gebruik van de term slaaf. Mensen die daar langer over nadenken, zeggen tegenwoordig: je wordt toch niet geboren als slaaf? Je wordt tot slaaf gemaakt. Dus als de maatschappij daarover van mening verandert, kun je ervoor kiezen andere terminologie te

En die dus ook de interpretatie van de geschiedenis kan bepalen.'

Zijn archivariissen in Nederland zich er voldoende van bewust dat een archief een machtsinstrument is? Want archieven presenteren zich toch doorgaans als cultuurhistorische instellingen?

'Archieven kunnen weliswaar een instrument van de macht zijn, maar wij zien openbaar toegankelijke archieven juist als hoeksteen van de rechtsstaat. Namelijk burgers toegang bieden tot overheidsinformatie. Archivariissen waren vroeger vaak van huis uit historici. Die snappen goed dat geschiedenis altijd een interpretatie vanuit het heden is en dat archieven daar een voortdurende rol in spelen. De beroepscode van archivariissen besteedt uitgebreid aandacht aan de manier waarop men met die rol moet omgaan. Tegenwoordig werken in de archiefsector veel informatieprofessionals zoals record managers, specialisten in digitale duurzaamheid en IT-architecten. Zij zijn nodig om digitaal archief zoals dat vandaag de dag steeds meer gevormd wordt, binnen te halen, te beheren en toegankelijk te maken. Ook zij begrijpen doorgaans goed het belang van toegang tot authentieke informatie.'

Wordt hier in de opleidingen aandacht aan besteed?

'Daar wordt in de opleidingen zeker aandacht aan besteed. Neem de master Archiefwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, de enige wetenschappelijke archiefstudie in Nederland. In deze master komen onderwerpen als de maatschappelijke rol van een archief en je eigen verantwoordelijkheid daarin aan bod. Ik spreek uit ervaring, want ik heb de master zelf ook gedaan. Verder zijn er verschillende beroepsopleidingen, vaak gericht op informatiemanagement. Deze zijn vaak wat technischer georiënteerd.'

Waarom is het beroep van archivaris niet gecertificeerd als de machtsfactor zo sterk is? Mag iedereen maar in en aan die archieven werken zonder toezicht?

Zijn er nog meer voorbeelden van machtsuitingen te noemen?

'Archivariissen geven duiding aan archieven. Dus ze bepalen hoe iemand iets in een archief kan vinden. Als je in een archief onderzoek wilt doen, gebruik je een inventaris. Of anders gezegd: een overzicht van stukken die in één archief horen. Ook staat er altijd een inleiding bij, waarin de gebruiker wordt verteld hoe het archief dat hij of zij gaat onderzoeken is ontstaan. Het is dus een verhaal. Natuurlijk een zo feitelijk mogelijk verhaal, maar toch is dat nooit neutraal. Dus de woorden

'De overbrengings-termijn gaat van 25 naar 10 jaar. Dat is echt een groot verschil'

gebruiken. Maar je kan niet aan een knopje draaien en ervoor zorgen dat dit woord meteen in alle documenten in de archieven verandert. Bovendien, ook al zou je het kunnen, dan nog moet je geen oude termen gaan veranderen. Die maken net zo goed deel uit van de historische informatie die in een archief zit. Je kunt er wel lagen en termen aan toevoegen om te zorgen dat er meerstemmige toegang tot documenten ontstaat. Context kan verrijkt worden. Daar gaat wel werk in zitten. Dit is een voorbeeld van zo'n bijna vanzelfsprekend perspectief dat er dan in een archief kan zitten.

‘Net als in ieder beroep worden er eisen gesteld aan de kwalificaties. Er bestaan daartoe gespecialiseerde archiefopleidingen en diploma’s. Daarnaast zijn er ook veel disciplines bij gekomen. Naast gediplomeerde archivariissen zijn er wettelijke kaders, zoals de Archiefwet en de Algemene Verordening Gegevensbescherming, en zijn er controlerende instanties zoals de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, Rekenkamer, Ombudsman, et cetera.’

Hoe legt de archivaris rekenschap af van die macht?

‘Een goede vraag, want archivariissen werken doorgaans anoniem. Dus bij de eerdergenoemde inventaris staat geen auteur vermeld. Maar waar archieven wel rekenschap over afleggen, is over de gemaakte keuzes. Daarvoor hebben we sinds 1995 de nieuwe Archiefwet, waarbij we werken met een systeem van selectielijsten. In die selectielijsten maakt een overheidsorganisatie bekend hoe en welke informatie geselecteerd wordt voor bewaren dan wel vernietiging direct of op termijn.’

Hoe gaat dat in zijn werk?

‘Overheidsorganisaties stellen zelf om de paar jaar een selectielijst op. Die wordt door een externe deskundige getoetst, speciaal vanuit het burgerperspectief. Het Nationaal Archief adviseert. De selectielijst wordt dan in de Staatscourant gepubliceerd waar hij zes weken openstaat voor bezwaar of beroep. Na vaststelling zetten wij de selectielijsten van de Rijksoverheid online op onze site. Op die manier probeer je het proces van selecteren en vernietigen zo objectief en transparant mogelijk te doen. Als er zich naderhand bijzondere gebeurtenissen of crises voordoen, kan documentatie daarover buiten de selectielijst om voor bewaring worden aangemerkt.’

Is de macht van de archivaris nog van deze tijd? En moet het systeem misschien anders worden ingericht?

‘Moeilijke vraag. Ik denk dat we blij moeten zijn met het Nederlandse systeem van *checks and balances*, juist

omdat er wel eens botsende belangen zijn. De archivaris is op zichzelf niet zo belangrijk, maar de functie van een archief is dat maatschappelijk gezien wel; denk aan de mogelijkheden ervan voor verantwoording en geschiedschrijving. Waar je die functie ook neerlegt, de transparantie en verantwoording ervan zijn cruciaal. In deze tijd heb je wel meer mogelijkheden om die functie te delen via allerlei platforms en daar input op te krijgen. En in Nederland ook heel interessant is het Netwerk Digitaal Erfgoed, dat het werken met linked open data stimuleert. Daardoor wordt het hergebruik van data makkelijker en kun je heel andere verbanden leggen.’

Is het een mogelijkheid om als overheid zelf te besluiten informatie actief openbaar te maken? Dus niet te wachten tot de informatie volgens de Archiefwet openbaar wordt na twintig jaar?

‘Dit valt niet onder de Archiefwet, maar onder de Wet Openbaarheid Bestuur. Er wordt een nieuwe versie van verwacht: de Wet Open Overheid (Woo). Die is bedoeld om overheden en semi-overheden transparanter te maken. Die wet doet een poging om overheden aan te sporen documenten als rapportages en beleidsbeslissingen actief openbaar te maken en die ook in een register te zetten. Dat laatste heeft als voordeel dat je als burger dus niet meer hoeft te zoeken via een WOB-procedure. Voor journalisten is dat niet onbelangrijk.’

Hoe is het openbaarheidsregime in andere landen geregeld?

‘Scandinavische landen hebben een langere traditie van openbaarheid. In Zweden is die al bijna driehonderd jaar bij wet geregeld. Er wordt bijvoorbeeld ook anders met klokkenluiders omgegaan. Het is gebruikelijk en wordt niet als ongewenst gezien dat ambtenaren hun eigen perscontacten hebben. Er is een dagelijks bijgewerkt openbaar register van alle geproduceerde en ontvangen informatie van de overheid. Als je in de praktijk duikt, blijkt natuurlijk dat ook daar niet altijd alle overheidsinformatie zomaar beschikbaar is. Je moet ervoor

‘Scandinavische landen hebben een langere traditie van openbaarheid’

‘Waar je een archief-functie ook neerlegt, de transparantie en verantwoording ervan zijn cruciaal’

naar verschillende plekken en ook daar wordt informatie uitgezonderd. Maar toch is een open overheidscultuur daar meer vanzelfsprekend dan bij veel andere Europese landen.’

Wringt het niet dat archieven sneller informatie openbaar maken, terwijl de overheid het graag nog achter slot en grendel houdt?

‘Als je kijkt naar een rechtsstaat, dan gaat die over burgerrechten ten opzichte van een overheid. Wij hebben sinds de Verlichting de opvatting dat de overheid er voor ons, burgers, is en dat wij er niet zijn voor de overheid. En vanuit die redenering moet je als burger altijd proberen een machtsevenwicht te hebben met de *powers that be*, dus met je eigen overheid. Van dat machtsevenwicht is een archief een belangrijke manifestatie. En een archief is soms een element van die tegenmacht. Dat betekent dat wij ook vaak in een onderhandelings situatie zitten met archiefvormers omdat wij vanuit onze missie, vanuit onze opvatting over wat wij moeten doen voor de maatschappij, vaak meer openbaarheid willen, of sneller openbaarheid dan de overheden zelf. Daar zit dus soms een ingebouwde frictie die heel gezond is. En iedereen moet daarin zijn rol spelen en onze rol is dus vaak die van tegenmacht.’

Wordt die wens om informatie sneller openbaar te maken groter?

‘In 2023 komt naar alle verwachting een nieuwe Archiefwet uit. Heel belangrijk is dat de huidige minister van Basis- en Voorgezet Onderwijs en Media (BVOM), waar archieven onder vallen, de verkorting van de overbrengringstermijn in gang heeft gezet. Die is nu vijftientwintig jaar en die wordt tien jaar. Dat is echt een groot verschil. Wat dat in de praktijk gaat betekenen, is nog afwachten. Want het betreft hier jonge archieven, en dan is toch de neiging om meer beperkingen op de openbaarheid ervan te zetten, bijvoorbeeld vanwege privacy of staatsbelang. Maar in elk geval zal blijvend te bewaren informatie eerder de openbare archieven bereiken. En dat is een goede zaak.’

Erfgoed - advies,
detachering & projecten

Reekx

Cultureel Erfgoed

Cultureel Erfgoed is van iedereen en
moet voor iedereen bereikbaar zijn.
Reekx registreert, ontsluit en
digitaliseert uiteenlopende collecties.

Meer weten?

070 - 300 06 84

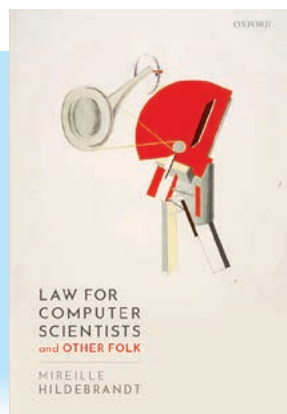
info@reekx.nl

www.reekx.nl

Het Digitale Proletariaat (2015)
van Hans Schnitzler

Maxim Februari: 'Ik lees weinig moderne boeken, maar vooral de achterliggende academische werken. Een uitzondering is dit makkelijk leesbare boek over het ontstaan van de digitale proletariër; iemand wiens leven compleet bestuurd wordt door data en algoritmes.'

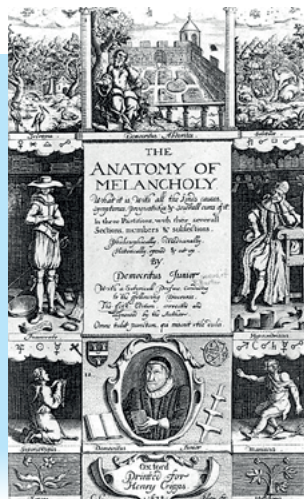

Law for Computer Scientists and Other Folk (2020) van Mireille Hildebrandt
Verschijnt in maart 2020 bij Oxford University Press, reeds beschikbaar op lawforcomputerscientists.pubpub.org

Mireille Hildebrandt: 'Dit boek is een eerste omvattende inleiding in het recht speciaal geschreven voor computerwetenschappers en andere niet-juristen die een beeld willen hebben van recht en rechtsstaat in een code-gestuurde omgeving. Het is gebaseerd op acht jaar lesgeven aan masterstudenten Informatica en voorlopig de enige inleiding in die zin.'

Tips van de experts

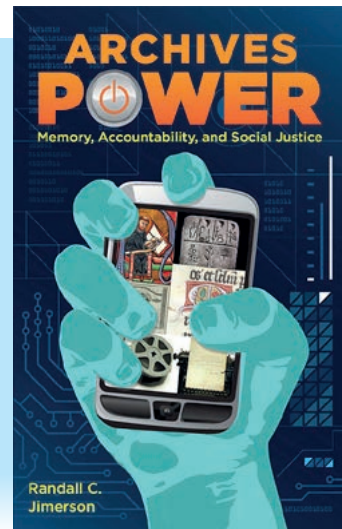
Wil je na het doornemen van deze data-ethiekspecial verder lezen? De redactie van IP vroeg aan de medewerkers hun tips.

The Anatomy of Melancholy (1621)
van Robert Burton

Dit boek is op Google Books (zie tinyurl.com/vypk68r) en als ebook bij Project Gutenberg te lezen.

Katja Heitmann: 'Al vierhonderd jaar geleden geschreven, maar volgens mij zie je daarin ook al de menselijke poging / eeuwige strijd om iets heel irrationeels (de melancholie / sterfelijkheid) op een zo objectief en anatomisch mogelijke manier te verklaren.'

Archives power: Memory, accountability, and social justice (2009)
van Randel C. Jimerson

Marens Engelhard: 'Dit boek is alweer een paar jaar oud, zelfs nog van voor de echte internetrevolutie, maar het is een ongelooflijk aardige introductie op het thema "macht en archieven". Jimerson zet archieven als uitdrukking van macht in een mooi historisch perspectief en geeft ook vele voorbeelden.'

Een slimme stad, zo doe je dat (2019)
van de Future City Foundation

Te bestellen via tinyurl.com/wtcgfh

Maja Dehouck: 'Dit nieuwe boek van de Future City Foundation zit boordevol inspiratie voor hoe een slimme stad te ontwerpen. Het ebook is gratis beschikbaar op hun website.'

IASL-congres vol inspiratie

In oktober van dit jaar vond in Dubrovnik, Kroatië, het 48e jaarcongres plaats van de IASL (International Association of School Librarianship). Behalve zon en een prachtige stad wachtte de deelnemers, waaronder de drie BMO-bestuursleden Alie Bakema, Joke Boonstra en Guy Lhoest, een druk programma.

Zodra ze erover praat, begint Joke alweer te stralen: 'Je ontmoet er boeiende mensen uit allerlei landen!' Alle drie bestuursleden hebben grote verschillen tussen de deelnemende landen ervaren. Nederlandse scholieren vinden lezen nog wel eens saai, terwijl in ontwikkelingslanden een schoolbibliotheek, hoe klein ook, als een groot goed wordt ervaren. 'Iedereen wil daar zo graag lezen!' zegt Alie. Guy vond op zijn beurt de Amerikaanse deelnemers opvallen door hun aanstekelijke positivisme: 'Wedstrijden worden daar vaak gebruikt om leerlingen uit te dagen tot betere prestaties te komen.' Joke vult aan: 'Ook voor leesbevordering: "de scholier die het meest gelezen heeft in een bepaalde periode", "de scholier met de leukste boekopdracht", "de mooiste verklede boekfiguur"... Je kunt het zo gek niet bedenken!'

V.l.n.r. Alie Bakema,
Guy L'hoest
en Joke Boonstra

Van de talrijke ontmoetingen heeft die met een Kroatische verhalenvertelster op Alie, Joke en Guy de meeste indruk gemaakt. Tijdens de onafhankelijkheidsoorlog moest deze vertelster, samen met andere volwassenen en kinderen, regelmatig een veilig heenkomen zoeken in een schuilkelder. Daar begon ze met het vertellen van verhalen aan kinderen. Dit moest ze afleiden van de angstaanjagende gebeurtenissen en hun angsten beteugelen.

De oorlog is allang voorbij, maar verhalen is ze blijven vertellen. En Kroatië heeft zich inmiddels volop gericht op de toekomst. Zo is het hebben van een schoolbibliotheek in dat land, net als in Portugal, Noorwegen en Zweden, een verplichting.

Verder wordt vanaf 2020 in Scandinavische landen, in navolging van Australië en Amerika, zelfs gestart met een opleiding voor 'teacher-librarian'. Studenten volgen dan eerst de opleiding tot docent en daarna de master 'librarian'.

En Nederland? Bij ons bestaat er geen opleiding meer voor schoolbibliothecaris of mediathecaris. Ook is het hebben van een schoolbibliotheek of mediatheek geen wettelijke verplichting. De IASL stelt zich juist ten doel om de schoolbibliotheek te promoten. Zo publiceert zij onderzoekresultaten naar de effectiviteit van de schoolbibliotheek en stimuleert ze scholen om producten en diensten van de schoolbibliotheek te integreren in schoolvakken. Een streven dat het BMO-bestuur volledig onderschrijft.

Tineke van Ommeren, voorzitter BMO en mediathecaris/
instructeur CC De Noordgouw, Heerde

Museumspecial

Voor het novembernummer van **Archievenblad** werkte de redactie samen met de redactie van **Museumpeil**. U leest hoe musea en archieven samen met de bezoeker aan de slag gaan met erfgoedmaken, over spel in de erfgoedsector en samenwerking tussen de sectoren. De bijdragen geven een kijkje in de museumsector en bieden inspiratie voor het presenteren van de topstukken uit uw archief.

Reactie minister Justitie en Veiligheid op KVAN/BRAIN-brief over evaluatie AVG

Minister Dekker heeft in zijn Kamerbrief van 31 oktober gereageerd op de brief van juli dit jaar waarin KVAN/BRAIN haar zorgen kenbaar maakt over onduidelijkheden in de relatie AVG-Archiefwet en de gevolgen voor de praktijk van informatiebeheer en archivering.

KVAN/BRAIN verzocht in haar brief om de uitzonderingen op de rechten van burgers uit de AVG, die gelden voor persoonsgegevens in archiefbewaarplaatsen, ook te laten gelden voor archieven bij categorale instellingen. Denk daarbij aan NIOD, IISG, Atria, Beeld en Geluid en andere niet-archiefbewaarplaatsen. Uit de Kamerbrief blijkt dat de termijnen die in de selectielijsten zijn vastgesteld, de legitieme grondslag vormen om archieven, ook archieven met persoonsgegevens te bewaren en als historisch archief over te brengen naar een archiefbewaarplaats; dit is zelfs verplicht. Lees het hele bericht op www.kvanbrain.nl.

Terugkijken op Smart Humanity 2019

Op 14 november jl. vond het KNVI-event **Smart Humanity 2019** plaats in de Openbare Bibliotheek Amsterdam. Een dag vol met lezingen, interactieve workshops en zelfs een filmpremière. Geniet u met ons na aan de hand enkele foto's van Rienk Toorman.

Bloemen voor de winnaars van de Victorine van Schaickprijs 2019

Martijn Aslander (rechts) maakte samen met de KNVI, SOD en Uma Media de documentaire Kenniswerk. Deze film beleefde zijn première op Smart Humanity 2019 en is nu te zien op player.vimeo.com/video/372983340.

Olaf Jansen belichtte de samenwerking van de KB met Wikimedia

Veel aanloop bij hoofdsponsor Ebsco op de beursvloer

Prinses Laurentien brak een lans voor laaggeletterden

Een volle zaal in de Openbare Bibliotheek Amsterdam

Deelnemers doken onder begeleiding van RobotWise in de wereld van robotica

FAIR-PRINCIPES EN TRUST

Barbara Sierman

Digital Preservation manager
bij de Koninklijke Bibliotheek

De FAIR-principes zijn ontstaan na een reeks schandalen waarbij wetenschappers hadden gerommeld met wetenschappelijke data om hun onderzoeksresultaten te onderbouwen. FAIR staat voor *Findable* (vindbaar), *Accessible* (toegankelijk), *Interoperable* (interoperabel) en *Re-usable* (herbruikbaar). Het gaat daarbij niet alleen om hoe mensen met de data omgaan (dan zijn sommige van deze zaken in veel gevallen al jaren geleden geregeld), maar ook hoe machines data volgens de FAIR-principes kunnen benaderen en verwerken.

Deze schandalen deden zich wereldwijd voor. In Nederland was vooral de ophef rond de wetenschapper Diederik Stapel aanleiding om goed na te denken over de omgang met wetenschappelijke data. De Nederlander Barend Mons heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de verspreiding van het concept van de FAIR-principes. Het acroniem is aantrekkelijk en wordt nu internationaal omarmd. Veel subsidiegevers, onder meer de Europese Commissie met het Horizon 2020-programma, eisen dat de onderzoekers een datamanagement-plan schrijven waarin zij aangeven hoe FAIR hun onderzoeksdata is.

Summiere uitleg

Maar de uitleg wat FAIR in de praktijk betekent, is nogal summier. Hoe krijgt een dataset het predicaat FAIR? Wat zijn de eisen waaraan zo'n dataset moet voldoen? Dat blijkt in de verschillende wetenschapsdomeinen een eigen invulling nodig te hebben. Er zijn inmiddels tientallen initiatieven om te toetsen of een dataset FAIR is. Voor diverse wetenschapsdomeinen zijn tools beschikbaar.

Sinds 2014 zijn de 'FAIR-principes' een begrip in de wetenschappelijke wereld en inmiddels ook daarbuiten. Maar één aspect lijkt hierbij vergeten te zijn: de langetermijnbewaring van wetenschappelijke data. Binnen de Research Data Alliance wordt hier nu aandacht voor gevraagd.

Binnen de Research Data Alliance probeert de werkgroep Fair Maturity Model uit deze veelheid algemene kenmerken te distilleren. Op die manier ontstaat er een uniforme set aan uitgangspunten. Verschillende Europese projecten, zoals FAIRsFAIR, werken aan nadere uitwerkingen binnen de European Open Science Cloud.

Geen momentopname

Binnen de wereld van digitale duurzaamheid is deze ontwikkeling met enige ongerustheid gadeslagen. Natuurlijk kunnen de

FAIR-principes leiden tot datasets die beter voorbereid zijn op langetermijnbewaring; denk daarbij aan relevante metadata, controle op compleetheid, bewaren van bijbehorende software, et cetera. Maar in het FAIR-concept lijkt een belangrijk element te ontbreken: de langetermijnbewaring. Wie ziet erop toe dat de FAIRness van de dataset niet een momentopname is, maar gehandhaafd blijft voor een lange periode? Voor minstens tien jaar bijvoorbeeld, zoals subsidieverstrekkers eisen? Wie waarborgt de authenticiteit van de data op termijn?

TRUST

Binnen de Research Data Alliance is een initiatief gestart om voor dit langetermijnspect aandacht te vragen. Om FAIR en digitale duurzaamheid met elkaar te verbinden. Om wetenschappers erop te wijzen dat ze een veilige haven voor hun data moeten zoeken, en aan welke eisen die veilige haven moet voldoen om geloofwaardig te zijn. TRUST is het acroniem waarin deze eisen zijn samengevat: *Transparency, Responsibility, User Community, Sustainability* en *Technology* zijn de elementen waaraan de repository moet voldoen. Dit zijn geen nieuwe elementen. De bestaande certificeringsmethodieken voor 'Trustworthy Repositories' hebben de ingrediënten geleverd voor het opstellen van de TRUST-uitgangspunten, zoals de Core Trust Seal, nestor en ISO 16363. Het rapport waarin dit concept wordt toegelicht is openbaar en is onlangs gepresenteerd tijdens de 14de RDA Plenary meeting in Helsinki. FAIR en TRUST, van momentopname naar langetermijntoegankelijkheid. ■

Ga voor de webadressen bij dit artikel naar de online versie op informatieprofessional.nl

JACK VAN DER WEL: 'DE HOMOSAURUS IS NOOIT AF'

Afgelopen november nam Jack van der Wel als hoofd Collectie afscheid van IHLIA, de Amsterdamse erfgoedorganisatie op het terrein van de lhbt-gemeenschap. Een terugblik.

Na het IHLIA-symposium op 8 november jl. ter ere van zijn pensionering wachtte Jack van der Wel een verrassing: hij werd benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Deze onderscheiding ontving hij voor zijn verdiensten op het gebied van lhbt-erfgoed. Van der Wel noemt het een hoogtepunt in zijn leven.

Homodok

Eind jaren zeventig kwam Homostudies aan de Nederlandse universiteiten op en werd een documentatiegroep opgericht. Politicologie-student Van der Wel sloot zich aan bij deze groep, die al snel de naam Homodok kreeg. 'Het is nu ondenkbaar, maar in die tijd was literatuur over homoseksualiteit in de reguliere archieven en bibliotheken bijna onvindbaar. Wij wilden die informatie boven water krijgen. Dat was onze kerntaak en dat is het nog steeds van IHLIA, waarin Homodok, Lesbisch Archief Amsterdam en het Anna Blaman Huis in Leeuwarden in 2000 zijn opgegaan.'

Genderdiversiteit

Het aandachtsgebied van IHLIA is al lang niet meer beperkt tot homoseksuele mannen, maar heeft zich uitgebreid naar lesbische vrouwen, biseksuelen, transgenders en intersekse (lhbt-) personen. 'De seksuele en genderdiversiteit is de afgelopen jaren enorm toegenomen. We hebben materiaal uit 150 landen en in 60 talen, maar het zwaartepunt ligt op Nederlandse en Engelstalige literatuur.'

Avontuur

Van der Wel herinnert zich nog goed hoe Homodok in de beginjaren de collectie probeerde aan te vullen. 'We gingen overal met de auto naartoe om materiaal op te halen. Zo konden we het tijdschriften- en knipselarchief krijgen van John Stamford, de uitgever van homoreis-

gids *Spartacus Guide*, want hij moest zijn villa in Baarn verlaten. Er waren drie autoritten nodig om alles naar Amsterdam te brengen.' Maar nu is de koek een beetje op, zegt Van der Wel. 'De afgelopen jaren heeft IHLIA nog wel de boekencollecties van twee privéverzamelaars binnengehaald.'

Grijze literatuur

Ondertussen komt er steeds meer materiaal op het gebied van lhbt in digitale vorm uit, vooral grijze literatuur. Deze niet-officiële publicaties, zoals rapporten, brochures en scripties, verschijnen sowieso bijna niet meer op papier, aldus Van der Wel. 'Maar het is belangrijk om dit materiaal te collectioneren, want geen enkele andere organisatie neemt deze taak op zich.'

'De seksuele en genderdiversiteit is de afgelopen jaren enorm toegenomen'

Op 8 november kreeg Jack van der Wel uit handen van locoburgemeester Rutger Groot Wassink van Amsterdam een koninklijke onderscheiding uitgereikt

Foto: Martien Sleutjes

Samenwerking

In de loop der jaren is de internationale samenwerking tussen de lhbt-archieven toegenomen. 'Voorheen waren de archieven naar binnen gericht, maar dat is gelukkig nu veranderd.' Een goed voorbeeld is de Homosaurus, waarvan Van der Wel vanuit IHLIA en verschillende Amerikaanse archieven werken. 'Deze thesaurus willen we verder ontwikkelen tot een wereldvocabulaire op ons terrein, waarmee we via linked data lhbt-collecties met elkaar kunnen verbinden.' Als kers op de taart hoorden Van der Wel en zijn collega's onlangs dat de Library of Congress de Homosaurus officieel heeft erkend als aanvulling op haar eigen thesaurus. 'Echt een mijlpaal!'

Nog niet stoppen

Van der Wel werkte eerst als vrijwilliger, maar kon in 1987 als betaalde kracht bij Homodok aan de slag. Inmiddels heeft hij 41 jaar in dit vakgebied gewerkt. Maar aan stoppen denkt Van der Wel nog niet. Wekelijks spreekt hij zijn opvolger bij IHLIA, Wilfred van Buuren, om de overdracht zo goed mogelijk te laten verlopen. En hij blijft betrokken bij verschillende projecten, zoals de Homosaurus. 'Door alle maatschappelijke ontwikkelingen is een thesaurus nooit af.' ■

APPS VOOR NIEUWSGIERIGE MENSEN

Leen Liefsoens

Redacteur van IP en senior informatiespecialist bij de bibliotheek van de Haagse Hogeschool

NWSTY

Lees minder, weet alles' is het credo van nwsty. Een app om je dagelijkse nieuwsgaring mee te beginnen of om de ontwikkelingen in de wereld te volgen als je net even wat minder tijd hebt. Nwsty selecteert dagelijks maximaal tien nieuwskoppen voor je en presenteert deze met een korte samenvatting in een prettig vormgegeven app. En heb je genoeg tijd, dan ga je met de knop 'Find out more' naar het hele artikel. Voor de berichtgeving wordt geput uit bronnen als AP News, Sky News, Reuters en andere grote nieuwsmedia.

CRUMBLYY

De Life Hacks-app van het platform Crumblyy biedt tips, trucs en feiten over technologie, studeren, relaties, opvoeding en nog veel meer onderwerpen. De presentatiestijl is kort en helder. Wil je meer weten, dan kan je de links naar gedetailleerde informatie volgen. Deze kennis- en leerapp voor een divers publiek is erg populair. En terecht: de rijkegeïllustreerde unieke content wordt gecombineerd met een verzorgde en intuïtieve *look & feel*.

CURIOSITY

De app Curiosity is, zoals de naam al doet vermoeden, voor nieuwsgierige types. Dagelijks krijg je vijf nieuwe onderwerpen voorgeschoteld. Dat kan gaan van DNA tot de planeet Jupiter, of van moleculair koken tot duurzaamheid. Daar-

Ben jij een wereldburger die dagelijks veel tijd spendeert aan nieuwsgaring? Of zit je uren op Wikipedia en ben je verzot op feiten? Dan zijn dit dé apps voor jou.

naast kan je kiezen uit diverse 'kanalen', zoals *Amazing Places*, *Personal Growth* en *Science & Technology*. De onderwerpen worden behandeld door middel van video's. Verder biedt de app ook een dagelijkse podcast aan. Curiosity gaat gepaard met reclame, maar zodra je je aanmeldt, is die verdwenen.

THE HISTORY OF EVERYTHING

De laatste app in deze rij is perfect voor als je meer te weten wilt komen over de geschiedenis van de aarde en het heelal. The History of Everything is een verticale tijdlijn van de wereld, vanaf de Big Bang tot het internettijdperk. Het concept is gebaseerd op de video *The History and Future of Everything* uit 2014 (geremasterd in 2018: youtu.be/5TbUxGZtwGI), waarin in zeven minuten (!) de geschiedenis en de toekomst van de aarde langskomt. Duizelingwekkend. Dankzij de app kun je de tijd nemen om alle gebeurtenissen nog eens rustig tot je te nemen. Ieder lemma wordt mooi geïllustreerd en geanimeerd weergegeven. Alhoewel voor kinderen gemaakt, is het ook voor volwassenen een leuke en informatieve app.

Dit zijn vier Engelstalige gratis nieuws- en feitjesapps voor weetgrage personen. Diegenen met een iOS-device moeten het zonder Crumblyy stellen, deze is enkel te verkrijgen in de Google Play Store. Maar de andere drie apps zijn zowel voor Android- als iOS-apparaten beschikbaar. ■

Achteraf bezien: het recht op vergankelijkheid

‘Is het eerlijk dat jaren later, door economische en juridische ontwikkelingen, je data voor andere doeleinden worden gebruikt dan waarvoor je ze hebt vrijgegeven?’

Frank Huysmans

Bijzonder hoogleraar bibliotheekwetenschap aan de UvA en zelfstandig onderzoeker en adviseur bij WareKennis

Nu het tweede decennium van deze eeuw op z'n einde loopt, staat wel vast hoe het de geschiedenis in zal gaan. Meer data, minder transparantie, meer onzekerheid – dat lijkt me een goede samenvatting. Data werd de nieuwe olie. Wie meer data verzamelt en analyseert, kan betere beslissingen nemen over hoe z'n klanten nog meer geld uit de zak te kloppen.

Data privacy werd daarmee een bescheiden issue. Dat je bedrijven niet op hun blauwe ogen kunt geloven, alla, maar onze overheden, die op de onthullingen van Snowden en anderen reageerden met onverschilligheid? Het weerhield velen van ons er niet van om rubberen polsbandjes om te gespen en onze voetstappen, slaapritme en hartslagfrequentie *in real time* toe te vertrouwen aan bedrijven als Fitbit.

Daarom zullen denk ik niet heel veel Fitbit-gebruikers hartritmestatoornissen hebben gekregen toen op 1 november bekend werd dat Alphabet, Googles moederbedrijf, Fitbit gaat overnemen. Zo krijgt Google toegang tot een decennium aan gegevens van miljoenen gezondheidsfreaks. De Amerikaanse toezichthouder moet de deal nog goedkeuren, maar die toetst alleen op marktmacht. Ik zie Googles *data buffs* zich al verkneukelen. Even wat bestanden koppelen en ze kunnen met terugwerkende kracht zien bij welke zoektermen en Gmail-berichten onze harten sneller gingen kloppen.

In Europa zijn we, schade en schande immers, wat minder naïef dan de yanks en hebben we inmiddels de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG/GDPR). Die hebben we mede te danken aan een uitspraak van het Hof van Justitie in Luxemburg. Dat Hof besliste in 2014 dat zoekresultaten in Google ons niet tot in eeuwigheid mogen achtervolgen. Het Recht op Vergetelheid was geboren.

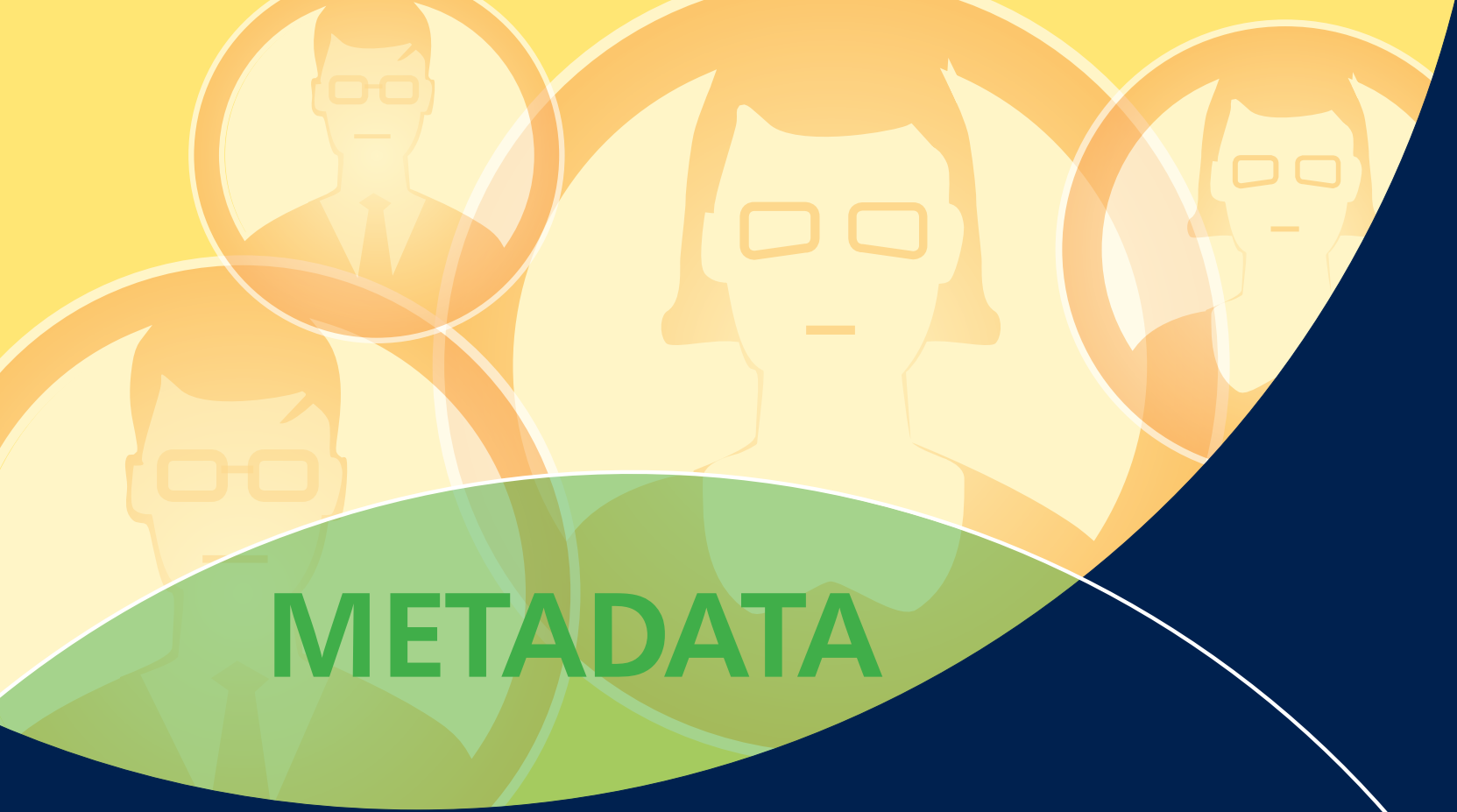
Wie de AVG erop naleest, leert dat de Fitbit-gegevens van

EU-burgers (dááhaag, Britse vrienden) alleen mogen worden gebruikt voor het doel waarvoor ze zijn verzameld. Goed om te weten, maar betekent dat ook dat Google-analisten in de VS die data niet gaan minen?

Het geval Fitbit-Google roept de vraag op of het eerlijk is dat jaren later, door economische en juridische ontwikkelingen, je data voor andere doeleinden worden gebruikt dan waarvoor je ze hebt vrijgegeven. En vergeet ook de technologische innovaties niet. Al in het vorige decennium maakten experts zich zorgen over *quantum computing*. Dat gaat over niet al te lange tijd de cryptografische technieken breken die ons thans nog in staat stellen om onbespied te kunnen communiceren met WhatsApp, Signal, Telegram en PGP.

Die laatste afkorting staat voor Pretty Good Privacy. Met dat ‘pretty good’ hebben de bedenkers al aan willen geven dat bescherming van de privésfeer – een van de voorwaarden voor een democratisch bestel waarin burgers een noodzakelijk tegenwicht kunnen bieden tegen overheid en markt – niet iets is voor de eeuwigheid. We moeten in het derde decennium daarom werk maken van een juridisch recht op vergankelijkheid van onze data. Liefst aan het begin van dat decennium. En zeker niet alleen in Europa.

<

METADATA

Ondersteuning nodig?

**Wij helpen u graag met
Cursussen, Coaching & Detachering**

Ingressus beschikt over ervaren en gekwalificeerde medewerkers die snel inzetbaar zijn.

Ook leiden we nieuwe catalogiseerders op en geven cursussen
op het gebied van MARC21 een RDA. Neem contact met ons op voor meer informatie.
info@ingressus.nl of kijk op onze site.

INGRESSUS

www.ingressus.nl